

BERNARD SHAW

BÉKE VAGY HÁBORÚ

FORDÍTOTTA

IFJ. RADÓ ANTAL

BUDAPEST, 1920

A KULTÚRA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. KIADÁSA
VI., TERÉZ-KÖRÚT 5.

A Kultúra Könyvkiadó és Nyomda r.-t. nyomása,
Budapest

I. FEJEZET.

Legenda helyett igazság.

Mielőtt a békekonferencia kérdésével komolyan foglalkozhatunk, át kell térnünk a való fényekre abból a romantikus világból, raelylel a háború alatt a tömegek képzeletét táplálták. A háború lényegéhez tartozik, hogy igazi okai és céjai sohasem feleinek meg annak, ami háborús oknak nyilvánítanak, A közkatona előtt, akinek ebben a vállalkozásban testével és életével kell résztvennie és az adófizető és választó előtt, akinek ezeket támogatnia és a kormányt tartania kell, sohasem fedik föl az igazságot. Mert ezek talán nem elég államférfiak ahhoz, hogy az egyes rejtett okok fontosságát és horderejét felismerjék. Talán egyáltalán nem ismerik el az okot oknak, Talán személyes szempontjaik, talán erkölcsaik szembe is szállnának vele. Ezért tartják szükségesnek, hogy a háború egyszerű melodramának állítsák

be nekik, amelyben az ő barátjuk a hős és az ellenség a gonosztevő szerepét játssza. És így történt ez a világháborúban is. A német gonosz-tettekről szóló mesék, amelyek a brittek, amerikaiak, franciák és olaszok millióit lázították fel, hogy a német katonai hatalom ellen harcba vessék magukat és embertársaik légióit gyilkolják le, épp olyan valótlanok, mint az Anglia perfid szándékairól és tetteiről terjesztett legenda, amely a németek millióit állította talpra hazájuk védelmére ugyancsak hasonló végzetes eszközökkel. A háború elmúlt, a mesék megtették kötelességüket és ei kell tűnniök a süllyesztőkben; nem állhatnak meg egy igazán pártatlan bíróságnak még a leg-felületesebb vizsgálata előtt sem. A békekonferencia ugyan igazán nem nevezhető pártatlan bíróságnak, hanem agia fórum, amelyen a győztes a legyőzöttre kényszeríti akaratát. És a győzőknek mégis meg kell hajolniok saját érdekükben is a tények ereje előtt, még akkor is, ha továbbra is a legendák nyelvén beszélnek.

Legelőször tehát a tény ejtet kell megállapítanunk.

Amióta Anglia egymásután esett áldozatául. kontinentális rablóhadjáratoknak és betöréseknél felismerte az invázió veszedelmének nagyságát é szívósan ragaszkodik az önfenntartás bizonyos előfeltételeihez. Az ő flottájának kell a tengereket uralni

és semmiféle ellenséges flotta, vagy flottakombináció nem szárnyalhatja túl az övét; semmiféle szárazföldi államnak nem szabad Európában olyan katonai túlsúlyra szert tennie, hogy Anglia föléje ne emelkedjék, ha saját erejét mérlegbe veti (más szavakkal: Angliának kell döntő súlylyal bírnia az európai hatalmi mérlegben). Mindenekelőtt azonban semmiféle nagyhatalomnak nem szabad az Északi tenger partjait uralnia és Nagybritannia számára a kontinenst katonailag hozzáférhetlenné tennie.

Ez a Monroe doktrína angol párja. Az erkölcsi alapja fölött céltalan volna vitatkozni, mert Anglia számára az elméletei a létfenntartás teremtette meg, éppen úgy, mint az Egyesült Államoknak a * Monroe doktrínát, amely etikai szempontokból épp oly kevésbé igazolható. Amíg háború lesz és amíg a népek egymással hatalomért, tekintélyért és létfenntartásukért küzdenek, Angliának ezekre az előfeltételekre igényt kell tartania és értük verekedni, akár quakerekből, akár jingókból áll a kormánya. Épp oly kevésbé tűrheti, hogy egy hatalmas ellenfele Antwerpenbe fészkelje be magát, mini Porthmouthba. Ha az Egyesült Államok ezer új hadihajót építenek, Angliának ezeröttszázat kell építenie. Ha Franciaország megpróbálná, hogy a porosz monarchia romjain vezető európai hatalommá emelkedjék, Anglia Németországgal szövetkezne, hogy

ezt megakadlyozza. Ami a szövetségeseit illeti, Belgiumnak éppen annnyi szabadságot fog engedni, mint Írországnak és semmivel sem többet Anglia mindig úgy fog cselekedni, ahogy cselekednie keil. A bal kezének sohasem szabad tudni, amit a jobb tesz. Hiába tiltakoznak ez ellen a politika ellen a beavatkozásokat ellenző szabadelvű államférfiai, quakerjei és rövidlátó szigeti kalmárjai; hiába hirdetnek az imperialistái „entente cordiales”-okat és népszövetségeket és hiába adják ki magukat az elnyomott kis népek bajnokainak, hiába prédikálják papjai a világnak a békét és az embereknek a testvériséget; — az első csatahajóra, amely valahol számon felül épül, az Antwerpen ellen irányuló első fenyegetésre, akármilyen egyeduralom! lehetőség első tünetére mindezt nyomtalanul elsöpri a mesterséges hazafiasság *egyetlen* hulláma, vagy elbúvik a csalékony titkos diplomácia háta mögé. És az összes istenfélő és morális nézetek és beismerések nyomban akörül az egyetlen pont körül csoportosulnak, ahol minden angolnak egyetlen és egész kötelessége, hogy a tengerek szabadságát angol gyámkodás alatt biztosítsa, Antwerpent megmentse a halálnál is rosszabb sorstól és Európát megőrizze, nehogy a durva uralomvágy széttiporja.

És mégsem lehet olyan könnyedén kijelenteni, hogy mindez nem más, mint a brit perfidia. Ter-

mészetiesen kell lenni valami szilárdabb alapjának is. Könnyen lehetséges, hogy nemcsak Angliának, hanem az egész világnak érdeke, hogy megakadályozzon Európában valamely egyeduralmat, hogy távoltartsa a partjaitól minden hatalmat, amely képes volna elzárni a kapuját. A brit flotta tényleg az egész világnak tesz szolgálatot, mint a tengerek rendőrsége. Hogy csak egy kézzelfogható példát mondjunk: a gibraltári tengerszoros angol védelme nyilvánvalón merő megsértése a spanyol önrendelkezési jognak. De egyben megkíméli a spanyol adófizetőt egy súlyos tehertől és jobban megvédi, mintha ott egy spanyol erőd állana. Ez épp oly rendes jelenség a népek életében, mint a magánéletben, mikor gyakorlatias emberek azzal, hogy magukat védik, többet használnak szomszédainak, mint álmodozók, akik a távolba merengenek és akiknél a beteges hajlam, hogy önmagukat elpusztítsák, az erény köntösébe öltözik és önfeláldozásnak nevezi magát.

A német katonai hatalom most befejezett megsemmisítése tehát az angol külpolitika legtermészetesebb akciója, amely az Angliától megszokott eltökéltséggel, szívóssággal, türelemmel, erővel és megsemmisítő sikerrel tervszerűen ment végbe. És egyszersmind ugyanazzal a csodálatbaejtő angol tehetséggel, amely saját maga előtt el tudja rejteni, amit tesz. Az angolok sohasem

tudják, mi jár a „Foreign Office“ fejében; de nem azért, mintha a külügyi vezetőség az intézkedéseit kifürkészhetetlenül el tudná rejteni, ha nagyon kutatni akarnának utána- hanem mert egyszerűen nem akarnak tudni róla, Az ösztönük megsúgja, hogy nekik jobb, ha nem tudnak semmiről! Nem kíváncsiak a külügyi államtitkár beszédeire, még ha egész terjedelmükben lenyomtatják is. A külügyi politikáról sem fehér papírokat, sem kék könyveket nem olvasnak; és ha olvasnák is, akkor sem tudnának a hivatalos formulák és fordulatok közt eligazodni és, még ha erre is képesek volnának, akkor sem tudnák meg soha a tiszta valóságot. Mert hiszen a diplomáciai üzletei lényegében mindig magánlevelezés útján bonyolítják le, amiről a király sem tud. És amíg a közönség a belső közigazgatás vezetőszemélyiségeit őszintén szidja és kritizálja, addig fenntartás nélkül mindig a legmélyebb tisztelet és csodálat hangján nyilatkozik a külügminiszterről és külföldi helyetteseiről. Innen származik az a nevetségesen túlzott híresség, ami az elhalt lord Crowert, vagy lord Grey of Fallodont körülvette, Greyt nem a saját botlásai buktatták meg; az ő számára az a tény vált végzetessé, hogy nem dicsekedhetett a saját diadalával, meri az angol közönséget a háború lényege és okai felől gyerekmekmesékkel kellett táplálni: pedig a diadala olyan volt, amit ő maga

is machiavelliszerűnek mondott. Mikor a North-elííe sajtó dühtől tájékozva támadta, hogy a Baikán viszonyaiban nem volt eléggé Machiavelli, nem védhette magát anélkül, hogy a *britt* nép és hadsereg hangulatát meg ne döntse azzal a leleplezéssel hogy az a nemes felháborodás, amely őket Németország letörésére indította, nem más, mint hazafias hamisítvány.

Milyen saájtságos lett volna a védelme, ha előterjeszthette volna! Az egész politikájának a történetét magában foglalta volna, amçfyet mint külügyi államtitkár üzött. És ez a történet így szóit volna:

Az 1898. és 1902. év közt nyilvánvaló lett a tény, hogy Németország az angol önfenntartás! törvény első előfeltétele ellen vétkezik, amennyiben flottát épít. Egy vagy két évvel később lord Lee, az akkori mr. Arthur Lie, az admirális polgári lordja, az egész etuópai diplomáciát tizennégy napra lázba hozta; egy nyilvános banketten úgy nyilatkozott, hogy semmi nyugtalanságra nincsen ok, meri Anglia szükség esetén képes a német flottát megsemmisíteni, még mielőtt a hadüzenet Berlinbe érkezik, Ez igaz volt, de semmiesetre sem alkalmas arra, hogy a németeket Angolországgal való viszonyuk felől megnyugtassa. 1906-ban a liberálisok döntő választási győzelmet arattak; mivel azonban külügyi kérdésekben nem

volt semmi hitelük, mert híveik legnagyobbbrészt ellenséges kereskedőkből és pacifista quakerekből álltak, azzal akarták győzelmüket biztosítani, hogy a vezetőségükbe egész sereg olyan urat választottak be, akik mint liberális imperialisták voltak ismertek.

Ez a megjelölés ugyan bizonyos tekintetben kétséget hagyott fenn aziránt, hogy igazi liberálisok voltak-e, de minden kétségen kívül megállapította, hogy igazi imperialisták voltak, olyan férfiak tehát, akik a német flotta növekedését gondosan szemmel tartották és a régi britt hagyományokat a flottakérdést illetőleg hűségesen követték. Közülük háromra: Asquith, Sir Edward Grey és Haldane urakra bízták a kormány külpolitikáját és a nemzet ismét megnyugodva vissza-sülyedt ezzel a veszedelmes dologgal szemben megszokott ösztönszerű közömbösségébe.

Most, hogy a háború már elmúlt, nincsen rá semmi ok, hogy elhallgassuk, ami ezután következett. Lord Haldane 1918 december 18-án a „Times”-hez írt levele kiegészíti azt a beszámolót, melynek eleje röviddel a háború kezdete után Sir Arthur Conan Doyle egy előadása alkalmával tartott beszédébe és mr. Winston Churchilbiek az akkori tengerészeti előkészületekről körülbelül ugyanabban az időben tartott beszédében van foglalva, A többi része a parlamenti tudósítás

sokban és a nyilvánosságra hozott diplomáciai jegyzékváltásban található, valamint azokban a feljegyzésekben, amelyeket a németek Bruxellesben megtaláltak és amelyeket a „Foreign Office” nem is tagadott le.

Közvetlenül azután, hogy a liberális imperialisták kormányra jutottak, a francia köztársaság felvetette a német veszedelem kérdését. Mivel Németországnak 20 milliónál nagyobb a népessége, kétségtelen katonai fölényben volt Franciaország felett, A francia köztársaság leigázása maga után vonta volna a német egyedurialmat; úgy tehát kétségkívül a brit politika közel jövőendő célja kizárólag ennek a leigázásnak a megakadályozása lehetett. Ehhez képest hallgatólagos megegyezés jött létre, hogy Anglia Franciaországot egy német betörés esetén nemcsak az északi-tengeri flottával támogatja, hanem katonai erősítéseket is küld a francia hadsereg segítségére. Mivel előrelátható volt, hogy a német támadás kényszerítő stratégiai okokból csakis Belgiumon keresztül lehetséges, figyelmeztették a belgákat, hogy ellentállást követelnek tőlük és megígérték Anglia segítségét. Belgium védtelenül beékelve a két hatalmas ellenfél közé, nem tehetett mást, minthogy pontos részleteket kért a neki nyújtandó segítség mérvéről. Ezeket a részleteket, mint a partra szállítandó csapatok száma, a ha-

hajózás időtartama stb. megállapították. A belgák végre azon reményüknek adlak kifejezést, hogy az idegen katonaság ne .a fog hivatlanul bevonulni az országukba. Erre tudomásukra adták, hogy Angolország a belga területet német betörés esetén még a belgák akarata ellenére is védeni fogja. Erre a belgák beletörődtek sorsukba.

Ezután az angol imperialisták nagy hévvel láttak hozzá az előkészületekhez. Lord Hcloane, mint hadügyminiszter, Sir Douglas Haiggal együtt a britt hadsereg ujjaalkotását vette a kezébe. Az általános védkötelezettség felállítása ezidőszerint ki volt zárva; ehhez az általános hangulat túlságosan a lustaság és- jólét hatása alatt állt. De a partra szállítandó hadtestet megszervezték és feladataira kiképeztek; territoriális hadsereget állítottak fel, az esetleges betörés felfogására, ha a flottavédelem nem volna elegendő. French tábornok, mint a belgiumi angol haderők leendő parancsnoka, utasítást kapott a flandriai terep tanulmányozására; tüzérségről gondoskodtak és óriási mennyiségű muníciót halmozlak fel a flotta részére.

Mindezen intézkedések eredménye az volt, hogy Anglia a háború kitörésekor, a kötelezettségeihez képest, az összes hadviselők közt a legjobban fel volt készítve a harcra. A programját széles alapon és akadálytalanul keresztülvitte,

A flotta legyőzhetetlen volt. A belgiumi segédcsapatokat nagyobb számban és rövidebb idő alatt, mint megígérte, áthajózta a csatornán anélkül, hogy égyptien ember hiányzóit volna. Ha a hibáktól és kudarcoktól eltekintünk és ha beismerjük, hogy a kötelezettségeink, melyeket magunkra vállaltunk és ehhez képest az előkészületeink is a valóságos kezességünk és felelősségünk mögött messze elmaradtak, mégis biztos tény, hogy Németország ellen nemcsak az irgalmatlan blokáddal harcoltunk. Mi legyőztük Németországot ravaszságban, előkészületben és vezetésben egyaránt. Mi fölötte álltunk a verekedésben, repülésben, gázharcban, tankharcban, szuronyharcban, bomba harcban! És végül szégyenletemben térdre kényszerítettük, mint Fülöp, vagy Lajos, vagy Napoleon, vagy a britt oroszlán akármelyik más *néhai* ellensége. Lélegzetfojtó, csodás teljesítmény volt. Még Anglia maga sincs vele egészen tisztában. Talán csak száz év múlva fog eljönni a méltó történetíró, aki megtanítja a britieket arra, hogy mit vittek véghez.

Ha ezzel szemben tekintetbe vesszük a németek hatalmas katonai hírét, amely nagyrészt az 1871-es könnyű és katonai és erkölcsi győzelmén alapszik a csődbejutott Bonapartizmus fölött és nagyrészt irodalmilag kísérletező német tisztek képzeletéből jött létre, úgy meg kell állapítanunk,

hogy aránylag rosszul volt felkészülve és tehetleneknek bizonyult. Tengeri támadáshoz egyetlen torpedónaszádjuk nem állt készen. Lüttichet tábori tüzéséggel ostromolták, holott Európában minden tüzer tudhatta, hogy ezzel nem érhetnek el nagyobb hatást, mint játékpisztolyokkal; és míg valamennyi osztrák nehéz tüzéséget sikerült felhozniok, elvesztették az egyetlen lehetőséget arra, hogy a háborút megnyerjék. Élelem és muníció nélkül rohantak vakon Paris felé és vissza kellett vonulniok és a lélegzet nélkül figyelő Európa szemeláttára vezetőséget cserélniök. Mérges gázfelhőket fejlesztettek olyan klímában, melyben ezeknek rájuk nézve veszedelmesebbeknek kellett lenniök, mint az ellenségre. Görcsösen ragaszkodtak a gépfegyverhez, amely nagy hatásával lehetetlenné látszott tenni a hadviselést; és a britt feltalálta a tankot és használhatatlanná tette a gépfegyvert, A világhírű német szervezettség és szorgalom érzelgős álomnak bizonyult; a végső összeomlása oly tökéletes, oly hirtelen és groteszk volt, hogy az elbámult győzők egy ideig inkább a zavar, mint a diadal hatása alatt állottak.

A következő fejezetben kifejtem, hogy volt lehetséges, hogy ez a láthatóan egyszerű és nyílt küzdelem két versengő hatalom közt, amelyet nyolc évig készítettek elő és négy évig küzdöttek

végig, úgy el volt burkolva a tévedések, félrevezetések, pártáramlatok és hol háborús diadalalmok, hol keresztény pacifista eszmék közti lelki ingadozások ködében, hogy egészen a fegyverszünet aláírásáig teljesen lehetetlen volt szóban, vagy írásban, nyilvános vitában az igazságot csak meg is közelíteni. Még most is tátott szájjal állnak az emberek, ha erről hallanak beszélni és nem tudják, ôk-e a bolondok, vagy az elbeszélő.

II. FEJEZET.

Belső ellentétek- a nagy eltolódás. Lichnowsky herceg.

Az előző fejezetben megígértem, hogy azokat a bonyadalmakat fogom részletezni, amelyek a háború befejezése előtti utolsó pillanatig lehetnének, hogy azt a politikát, melyet a brit birodalom Németországot megbuktatta, az angol közönség, az angol parlament, vagy az angol történetíró előtt fel lehessen fedni.

Mindenekelőtt az imperialista jingóknak és 32 igazán liberális imperialistáknak egészen különböző céljaik voltak. A skót, Lord Haldane, az imperialista hármasság tagja (Asquith, Grey, Haldane) legtehetségesebb tagja, a háborúban, melynek aki ív keresztülvitelében mint hadügyminiszter, legélénkebben részt vett, egy borzasztó lehetőséget látott, melyet mindenáron — kivéve a teigázatást, — ki kell kerülni és a maga részé-

ről meg tett mindent, amit, mint ember, mint liberális és mint filozófus megtehetett, hogy a németekkel a barátságos viszonyt fenntartsa. Mikor a háború kitör, az a magatartása a legfeketébb hálátlanságot és keserű szemrehányásokat zúdított rá, sőt azzal fenyegették, hogy mint Németország barátját a vádlottak padjára juttatják,

Két angol kollégája csak erős francia nyomás alatt ment be a kombinációba és azt remélték (mert békeszerető és jóindulatú emberek voltak), hogy a császár nem fogja a nyugalma megzavarni. Másrészt a Jingok égték a türelmetlenségtől, hogy Németországgal harcba szálljanak. Sokan közülük szí sűrgették, hogy váratlanul csapjanak rá a német flottára. Körülbelül egy évvel a háború kitörése előtt egy német gróf kezdeményezésére a két ország vezető emberei barátságos levelet váltottak egymással (tele közhellyel Shakespeare-ről és Goethéről). Az angol feleletnek első tervezetében egy mondat úgy hangzott, hogy a hatalmas német flotta Angliában egyáltalán nem kelt féltékenységei, sőt inkább a civilizáció erős garanciájának tekintik. Ezt a mondatot ki kellett hagyni, mert különben nem lehetett volna az okmányra a keiiő számú angol aláírást megkapni. Nyilvánvalóan azoknak, akik az aláírást megtagadták és azoknak, akik alá akarták írni, egészen ellentétes céljaik voltak. Olyan emberek, akik csak egy eset-

leges német támadással szemben való védelemre tartottak jogot, egy pártba voltak összekovácsolva olyanakkal, akiknek már alig volt türelmük egy valamilyen tisztességes okot kivárni, hogy a gondosan előkészített aknát felrobbantsák. Ez utóbbiak számára a lehető legnagyobb szerencsétlenség lett volna, ami Angliát érheti, ha a háború elmarad. Még akkor is, mikor Németország kapitulált, annyira féltek a békétől, hogy a német összeomlást „békeoffenzívának” nevezték. Katonai okokból és a brit oroszán szempontjából különben sok mindent lehetne felhozni ennek a felfogásnak a védelmére. Én itt nem akarok kritikát gyakorolni felettük, csak megállapítom azokat a vetemény- és érzésszerű különbségeket, amelyek együtt voltak az imperialista táborban,

Ha csak ez az egyetlen szakadás lett volna a pártban és az országban, az még nem bírt volna különösebb jelentőséggel; mert mindkét részpolitikájának gyakorlati kialakulása megegyezett abban, hogy Angolország olyan helyzetbe kerüljön, amelyben a német birodalmat másodrangú hatalommá szoríthatja le és, amennyiben lehetséges, egyeduralomra tehesen szert és a brit flottaépítés fölényét megtarthassa. De még más olyan csoportok is voltak, amelyek ezt a politikát alapjában ellenezték és amelyek kiválása a liberális kormányt megbuktathatta volna. Ezek közé tartoztak mindenek-

előtt beavatkovást ellenző kereskedelmi körök, Cobden, Gladstone és George Washington követői, akik ellenezték a szárazföldi viszályokba való beavatkozást és azokat a busás nyereségeket tartották szem előtt, amelyeket, mini semlegesek be-seperhetnek, ha a küzdő feleknek hadianyagot szállítanak, Praktikus alapon velük tartottak a quäkerek, (akik a liberális pártpolitikában mindig nagy szerepet játszottak); számukra a háború bűn volt. Hozzájuk csatlakozott az a számtalan párt-tag, aki a külpolitikához semmit sem értett.

A munkáspárt állásfoglalása már nem volt ilyen egyszerű» A munkáspárt hívei keztek és a vezetőségében is mindenesetre nagyon sok volt és van a britt buldogg jingo természetből. De a jó irányító csoport, melynek a párt az alapítását köszönheti és amely nagyrészt a szellemi fegyvereket szolgáltatja, főleg szocialistákból és internacionalistákból áll, akik nagyon jói tudják, hogy a britt oroszán hagyományai számára nincs jövő, hogy az összes proletárok érdekei ugyan azok és, amennyire, az egyes országok egymáshoz való viszonya engedi, békések. Mindenesre még hajlandóbbaknak mutatkoztak a Hohenzollernek junkereit legázolni, mint a saját jingóink, de tulajdonképpen vágyuk az volt, hogy a junkereket itthon és künn egyaránt a saját és az idegen munkásság segítségével megdöntsék, míg a kapi-

talista jingónak egyszerűen csak a britt junkerek győzelme volt fontos a német junkerek fölött.

A munkáspárt kebelében további ellentétek voltak: az ideális pacifista és a réalpolitikuss csoport, Az előbbi nyomban be akarta szüntetni a bábom!; az utóbbi tudta, hogy végig kell küzdeni és azt remélte, hogy a porosz junkerek megsemmisítése után a munkásosztály lesz az igazi győztes. Egy pontban természetesen a munkásság egységes és hajthatatlan volt. A liberális imperialisták katonai tanácsadók befolyása és francia nyomás alatt és (ahogy proletár szempontból látszott) osztályosztónüktől hajtva azt a szörnyü erkölesi hibát követlek) el, hogy a francia köztársaságnak a civilizáció ellen való leplezetlen és rüt vétkében büntársai lettek. Nem kisebb dologról van szó, mint az orosz cárizmus gyalázatos autokráciájával kötött szövetségről. Felületesen tekintve, e szövetség katonai előnyei kérdésen felül állottak. Oroszország teljesen uralta a keletporosz és osztrák határi és így bezárhatta a hírhedt bekerítü övét, amely a szövetségesekek stratégiájának mestermüve volt.

E tervnél aztán keresve sem lehetne jobb példáját találni a hivatásos katonai számítások korlátoltságának. A cári birodalom régen elkorhadva korrupcióval, kegyetlenséggel és butaságtól meg-, bomlasztva, bensöleg feloszlóban és elgyöngülve, mint minden autokrácia, ezernyi apró autokrata

kormányzása aáll, akiket semmi organikus összeköttetés nem tartott össze, a forradalom felé támolygott, — amit az angol munkáspárt nagyon jól tudott. Épp ezért, mint katonai szövetséges, teljesen megbízhatatlan volt.

Ettől eltekintve pedig Nyugateurópa feladata inkább az lett volna, hogy Németországot a civilizáció érdekében támogassa a kivénült cári barbársággal szemben. Egyetlen nyugati hatalom sem szövetkezhetett a cárizmussal Németország leküzdésére anélkül, hogy jóelőre fel ne költse maga ellen azt a megingathatatlan előítéletet, hogy erkölcsileg nincs igaza; ha csak be nem bizonyíthatta, hogy nem volt más választása a saját biztonsága szempontjából és hogy az önfenntartás vitte erre a kétségbeesett lépésre. Erre azonban nem volt bizonyíték! Igaz, hogy Franciaországnak és Angliának szüksége volt még egy szövetségesre, hiszen Németország, Ausztria és Olaszország hármasszövetségével álltak szemben; és a császár egy kissé groteszk, de nagyon veszedelmessé válható közeledéssel próbálkozott: az Izlámhoz, azaz Törökországhoz. Ezért Angliának és Franciaországnak kellett egy harmadik szövetséges. Volt ugyan még egy más lehetőség is, mint az orosz szövetség, ami egy demokratának nagyon világos lett volna (természetesen egy feudális diplomatának nem). Ez a lehetőség az Amerikai Egyesült Álla-

mokkal való szövetség volt. Az események beigazolták, hogy ez nemcsak erkölcs! kihalásaiban, de katonailag is a helyes út lett volna. Miért nem választották hát ezt?

Nos — ez ellen épp annyi stratégiai, mint diplomáciai kifogás halmozódott fel! Az Egyesült Államok még ragaszkodtak a Washington-féle „nem beavatkozás” elvhez; és az elhalt Roosevelt ezredes imperializmusa bár nagyon kemény volt, de nem elég messzire látó. Ahhoz elég messzire látott, hogy nem lehet Amerika feladata Anglia tengeri uralmát biztosítani és mint európai döntőbíró beállítani. Ezek a britt uralmi hagyományok épp oly kevésbé egyeztek az amerikai érdekekkel, mint akár a kasponti hatalmakéval. A koalíciót úgy átcsoportosítani, hogy Oroszországot az Egyesült Államok helyettesítsék, ez felfiimulta Sir Edward Grey képességét és semmiképpen sem felelt meg hajlamainak és különlegesen junkeros osztály átöröklésének. Boldog nyugalommal evezett az orosz szövetség vizében, viszont a cári birodalom, melyet balról Franciaország, jobbról Anglia tartott fenn, levette az önuralom utolsó álarcát is, melyet eddig a demokratikus, nyugatra való tekintet mégis szükségessé tett és most már minden álszemérem nélkül garázdálkodott Perzsiában és egyebütt, abban a biztos tudatban, hogy ezentúl minden elmarad a francia és

angol lapok hasábjairól, ami alkalmas volna ennek a garázdálkodásnak rossz híret költeni.

A „Times” nem köszöntötte ez időtől kezdve a nagyhercegek és kormányzók elleni merényleteket, mint eddig, már egy alig körülírt „úgy kell nekik”-ka és Oroszország tekintélye olyan arányban nőtt, ahogy a cárizmus uralma elfajult. De a leplezési kísérleteknek csak félig volt sikerük. Tolsztoj mennydörgős hangját nem lehetett elfojtani; és a sok ezer gyengébb hangot sem lehetett elnyomni, mely követeké, hogy a leggyalázatosabb zsarnoksággal, amely Európában még megmaradt, végezzenek. Paris fogadba a cár látogatását, sőt nagy ceremóniákkal vette körül, de mikor angliai utazását kezdte megpendíteni, olyan vad agitáció tört ki ellene Londonban, hogy Asquith nem merre a partraszállást megengedni, de még sokkal kevésbé volt bátorsága ahhoz, hogy a munkáspártnak és a népnek bevallja, hogy a liberális imperialisták tényleg kötöttek titkos megegyezési a cárral egy magasabb kultúrája szomszédország ellen,

Az orosz barátság ily titkos, politikára kényszerítette Mr, Asquithot, melynek szolgálatában Sir Edward Grey-el együtt attól sem riadtak Vissza, hogy ismételt interpellációkra az alsóházban kereken letagadják, hogy Anglia és Franciaország között bármilyen kötelező megegyezés volna.

Végeredményben azután csakugyan annyira jutott a dolog, hogy a két állam jegyzékeket váltott, melyben formálisan megerősítették, hogy köztük semmi kötelező megegyezés nem létezik. A letagadás tehát formálisan megfelelt az igazságnak. Dacára ennek félrevezetés volt, mint ahogy ez is volt a célja. Erre a kérdésre őszintén így kellett volna felelni: „Franciaország és Anglia között tényleg nincs formális kötelező megegyezés, de abban az esetben, ha Németország megtámadja Franciaországot, akár Belgiumon át, akár más oldalról és a britt nem küldi flottáját és szárazföldi seregét Franciaország segítségére, akkor Anglia örökre becstelenné válik. Ez lett volna az igazság; minden, ami énnél egy szóval is kevesebb, már a hazugság szomszédságában jár.

Mikor azután később az igazság napfényre került, akkor a csalódottak természetesen nem akartak ilyen finom megkülönböztetésekkel foglalkozni, amilyenekkel Mr. Asquith és Sir Edward Grey megmentették a pártjukat és megnyugtatták a lelkiismeretüket.

Így aztán az Oroszországgal való titkos szerződésből származó Összes veszélyek fenyegettek bennünket. Hogy Sir Edward Grey mennyire nem volt az az ember, akire ebben a helyzetben szükség lett volna, annyira szembeötlött, hogy én

kétségbeesésemben, mini magánember, egy akciói kezdeményeztem. Ebben az időben nevezték ki Lichnowsky hercegei londoni német nagykövetté. Mivel azt hitte, hogy Angliában a neves írókat és szociológusokat ugyanúgy értékeli, mint Németországban, meghívóit a követségre, sőt később kijelentette, hogy mindenkor szívesen lát a házában.

A véletlen úgy hozta magával, hogy ugyanakkor kértem fel a „Daily Chronicle” egy indítványom közlésére mely a francia-német konfliktus megoldására szolgálhatna. Ebben azt fejtettem ki; hogy a háborút el akarjuk kerülni. Angliának meg kell erősítenie a hadseregét, hogy mint legfelsőbb ör állhasson a hatalmak egyensúlya felett és ki kell jelentenie hivatalosan és félreérthetetlenül, hogy német támadás esetén Franciaország oldalán lép közbe. De ezzel szemben azt is ki kell jelentenie, hogy megvédi Németországot, ha Oroszország, Franciaország, vagy a kettő együtt megtámadja. Kimutattam, hogy ilyen eljárás alapján Anglia, Franciaország és Németország között olyan szövetség jönne létre, mely az európai béke fenntartására szolgálna és melyhez a kisebb északi államoknak, — Belgium, Hollandia, Norvégia, Dánia, Svédország — azonnal csatlakozniuk kellene úgyannyira, hogy az Egyesült Államoknak is minden oka meg volna ugyanazt

tenni; végeredményben egy nyugati demokratikus koalíció alakulna a háború ellen a Kárpátoktól a Rocky Mountainig. Hogy ezt a tervet a lapok agyonhallgatták, az csak természetes, hiszen én nem voltam sem szkeptikus, sem híres kriket-játékos, de még zsoké vagy boxbajnok sem. Az angol sajtó nem vett tudomást rólam; az érdeklődést tekintve, melylyel a lapok a politikai ötleteimet kitüntették, akár Fielding, Goldsmith, Blake, Dickens, Hardy Welis vagy Jendelt lehettem volna. Ezzel szemben a lapoknak nagyon kevés közük van a diplomáciához, — míg az én tervem a diplomáciának volt számva. Szerencsétlenségemre ehhez bizonyos olyan kvalitásokra lelt volna szükség, amelyek Sir Edward Greyből teljesen hiányoztak. Agilis, kedves úriember volt, aki az eseményektől hagyta sodorni magát, aki az egyes nehézségek felett mindig barátságos ki-magyarázásokkal siklott át és a mindenkori hasalomnak annyira alárendelte magát, hogy sem a denschawai rémtett Egyiptomban, sem az oroszok gázságai Perzsiában nem tudták arra az elhatározásba bírni, hogy az egyiptomi angol hivatalnokokkal, vagy az orosz udvarral szembeszálljon, — még ha engedékenysége hazájának gyalázatába is került. Azt kívánni tőle, hogy Anglia kardjával mást is kezdjen, minthogy félénken a, háta mögött eldugva tartsa, miközben Európát mosolyogva

teaestélyre invitálja, melyet nagyképűen konferenciának neveztek, egyértelmű lett volna azzal, ha egy egeret egy gőzhenger elé fognak, Tervemre tett egyetlen megjegyzése, ami fülemhez jutott, az volt, hogy ha én ülnék a Foreign officeban, akkor 14 napon belül kitörne az európai háború. Mivel azonban nem én ültem a Foreign officeban, hát csak 18 hónap múlva tört ki. És bebizonyult, hogy a ráhagyás politikája semmivel sem békésebb, mint a tett politikája.

Egyáltalán kétlem, hogy Mr. Asquith valaha határozott politikát üzött!

Azok az évek, amelyek alatt hivatalát vezette, nagyon kényelmesek és sikerdúsak voltak az uralkodó osztály számára és mivel a sikert és kényelmet velük együtt ő is élvezte és mivel szerencsés természete és különösen agilis tehetsége volt az esetleg felmerülő nehézségek megoldására (anélkül, hogy ezeket előrelátta volna, vagy akárcsak egy napig is gondolkodott volna felettük), úgy vette a dolgokat, ahogy jöttek és nagyon boldog lett volna, ha mindent úgy hagyhatott volna hátra, ahogy találta, ha bizonyos izgága emberek az alvó kutyákat békében hagyták volna.

Lord Haldaneval másképp állt a dolog. De ő szerencsétlenségre sem miniszterelnök, sem külügyi államtitkár nem volt. Őt teljesen lefoglalta

az a feladat, hogy a hadsereget reorganizálja és a császárt visszatartsa a tüzzel való veszedelmes játéktól. Mivel skót volt és képzett intelligenciájú ember, az angol kollégái nem bíztak benne. Inkább azt sem akarták tudni, hogy ők maguk mit művelnek, különben a végén nem tagadhatták volna le, sőt talán meghasonlottak volna a lelkiismeretükkel.

Így tehát elkerülhetetlen volt a javaslatom eredménytelensége.

Lichnowsky herceghez mentem vele és előterjesztettem neki. Percnyi gondolkozás nélkül visszautasította. Teljesen tárgyaltan, mondta, mivel Sir Edward Grey egyike a legnagyobb élő államférfiaknak és ezenfelül Németország őszinte barátja. Mivel Kühlmann ur is jelen volt, nem emelhettem égre a kezeimet, hogy Huss szavaival felkiáltssak: „Sancta simpliciás.” Szent együgyűség! És különben nem én, hanem Lichnowsky volt az, aki a máglyára ment.

A háború kitört, nekem Anglia oldalán a helyem és mint ir₄ nyitott szemekkel álltam vele szemben és nem angol hazafias illúziókkal. Nem az én feladatom volt, hogy a herceget felvilágosítsam a csapda felől, amibe egyenesen beleszalad, mert ha már a háborúnak ki kell törnie, azt kellett kívánnom, hogy az ő uralkodója maradjon alul. Átvittem a beszédet az irodalom és

művészet semleges területére és beláttam, hogy a követ részéről szívélyesen felajánlott jó viszonyt nem vehetem igénybe anélkül, hogy bizonyos fokig árulást ne követnék el. Egy szó sem esett többé köztünk európai kérdésekről; a herceggel még csak egyszer találkoztam egy magánhangversenyen, de nem beszélünk külpolitikáról. Rokonszenveztem vele és a felesége mindenkit megnyert magának. Nemcsak szívélyes emberek voltak, de szellemesek, közvetlenek, nagystílűek és műveltek a szó legnemesebb értelemben. Igazán a Lichnowsky előkelősége és szelleme voltak az okai, hogy megtévesztették. Ha valamivel több lett volna benne a bolond, mint a gentleman tulajdonságából, talán nem esett volna abba a hibába, hogy a mi diplomáciánkról tételezze fel a saját legjobb tulajdonságait. Az úgynevezett leleplezéseik mutatják, hogy egész különleges megfigyelőképességet és jelentékeny írói tehetséget hozott magával a londoni társaságba. Remélem, megbocsájtotta nekem, hogy nem voltam nyíltabb vele szemben; de eltekintve a tisztán katonai természetű mérlegelésektől, amelyeket már említettem, mentségemül szolgálhat, hogy abban az időben a helyzet ismeretét nem tényekre, okmányokra és leleplezésekre építettem — amelyek azóta nyilvánosságra kerültek — hanem a britt hagyományokra, előjelekre és a pártok jellemére, ahogy azt magam megítéltem.

Senkit a világon nem győzhettem volna meg, legkevésbé pedig egy hivatásos diplomatát, mint a herceg, hogy egy ember, akit csak mini színpadi írói és irodalmárt ismert, hivatott lehessen arra, hogy őt külpolitikára tanítsa. Sőt kétségbe vonom, hogy meghívhatott volna-e a követségre, ha politikai pályafutásomat éppúgy ismerte volna, mint az irodalmi A német császár környezetében nem szerették a szocialistákat,

E kudarc után nem lehetett mást tenni, mint az eseményeknek szabad folyást engedni. Mivel sem egy Napoleon, sem egy Bismarck nem volt kéznél és Sir, Edward Grey csak passzív tucat-diplomata volt, még lehetségesnek látszott, hogy Európa összeütközés nélkül siklik át egy új helyzetbe. Sajnos, ez a remény hem vált valóra. Anglia számára eljött a kedvező pillanat. A szerbek meggyilkolták az osztrák trónörökös, Ausztria örült ultimátumot küldött Szerbiának, Oroszország a szlávság védelmére talpra állt és mozgósított Ausztria ellen; és Németország, Ausztria szövetségese, tudván, hogy Franciaország Oroszország oldalán áll, rávetette magát a köztársaságra abban a reményben, hogy szétzúzhatja, mielőtt az orosz nehézkes hadseregét hatásosan kihasználhatja. Végre levetette Anglia is hadiszándékáról az álarcot és a hátvédből rátört a halálraszánt országokra, melyek Anglia tengeri hatalmát merészelték

kihívni és Antwerpen ellen masírozni. Mikor én ezt a britt oroszlán utolsó ugrásának neveztem, hurrát kellett ordítani a megjegyzésem fölötti örömeben, pedig dühében a fogait csikorgatta, mert letéptem róla a báránybört, amibe még mindig takaródnai szeretett volna.

Sir Edward Grey az utolsó pillanatig nem akarta feláldozni a báránybört. Talán még a tizenegyedik órában meggátolhatta volna a háborút, ha kiadta volna a nyilatkozatot, amelyet Sasanow és Cambon oly hevesen követeltek tőle, azt a nyilatkozatot tudniillik, hogy Anglia harcolni fog, ha Németország megtámadja Franciaországot és ha a császárnak tudomására hozta volna, hogy nyugodt lehet arra az esetre, ha Oroszország megtámadná, a nyugati demokrácia a barbár keleti ellenséggel vívott harcában nem fogja hátbatámadni. Ha Franciaország ezt a becsületes meg-egyezést visszautasította volna — és elképzelhetetlen, hogy a francia közvélemény ilyen elutasítást tűrt volna — akkor a császárnak csak Franciaország és Oroszország ellen kellett volna harcolni az egész világ helyett. De Sir Edward Grey nem szólt! Borzasztóan foglalatoskodott, izgatott volt, könyörgött csak még egy konferenciáén, de semmiért sem akart jótállani, még Belgium védelméért sem. Nem cselekedett semmit, de rengeteget beszélt, csak éppen azt nem mondta ki, ami

esetleg távoltartotta volna Németországot Franciaország határától. Ha ezt kimondta volna, akkor a britt oroszlán nem jutott volna az ugráshoz. És a britt oroszlán nem akarta, hogy az ugrásban meggátolják. E pillanattól kezdve addig az időig, amíg az oroszlán eszméletlen áldozatát karmai között tartotta, csak egy vélemény lehetett Angliában a békéről, hogy azok, akik békét prédikálnak, hazáruulók. A békeajánlatokat békeoffenzívának nevezték.

Távol állok attól, hogy ezt a magatartást elítéljem. Nagyon nyomós okokkal tudnám menteni, hiszen abban volt a mai helyzetnek a gyökere. Azóta nagyon áttért Clemenceru úr is a Sasanow és Cambon nézetére (hogy az enyémről ne is beszéljek), hogy a háborút el lehetett volna kerülni, ha Németországnak a biztos angol beavatkozással számolnia kellett volna. Dacára ennek, azt hiszem, hogy mindent átgondolva, én is ugyanazt cselekedtem volna, amit lord Grey ösztönszerűen cselekedett. Ha a háborúnak jönnie kellett, akkor jobb, ha nem akkor jön, mikor a német flotta nagysága már elérte az angolt. És nem lehet Angliától rossz néven venni, hogy küzdött és győzött, ahelyett, hogy Németországot egy olyan küzdelemre engedje Oroszországgal, mely bőit talán úgy megerősödve került volna ki, amilyen még sohasem volt. Viszont ha Anglia igénybeveszi a babért,

akkor mondjon le az olajágról. Ha mindent megtett a háború feltartóztatására, kivéve azt az egyet, ami esetleg fel is tartóztatta volna, akkor a történelem bizton azt a következtetést fogja levonni ebből, hogy azért nem akadályozta meg, mert alapjában véve nem volt kívánatos számára a megakadályozása. Hiszen annyira jellemző, hogy egyikünk se tett semmit, ami a háborút megakadályozta volna, akár imperialista, akár nem — imperialista volt.

III. FEJEZET.

A britt oroszlán, a blokád, a tengerek szabadsága.

Elképzelhető, hogy milyen felháborodás zúdult a kormány ellen a háború kitérőkor a parlamentben azok részéről, akik nem tartoztak a beavatottak közé. A régi liberális intervenció ellenesek őrjöngtek arra a gondolatra, hogy nyolc éven keresztül orruknál vezették őket. A quäkerek felváltak háborodva. A munkásvezérek dühöngtek, hogy olyan megegyezéseket, amelyben emberek millióinak élete forog kockán, e milliók háta mögött kötöttek és az orosz szövetséget gyűlölték. Morley lord, Mr. Trevelopon és Mr John Burns hátat fordítottak a kormánynak, az internacionális szocialisták mint Ramsay Macdonald, Sriavden és Anderson ana az elhatározásra jutottak, hogy a német junkereket le kell verni, de az angol junkernek velök kell bukni. A sajtó min-

denkit, aki elégedetlen volt, mint németbarátot állított pellengérré és hazaárulóknak nevezett; de az a hallatlan lelkesedés, amelylyel ugyanezeket nagy népgyűléseken fogadták, mutatta, hogy a munkásosztály nem hagyta annyira elbódítani magát, mint a középosztály. Hogy a kormány az esetleges vereséget elkerülje, Mr. Asquithnak egy második titkos szerződési kellett kötnie, ez esetben az ellenzék vezéreivel, akik hajlandóknak nyilatkoztak őt a saját pártja renegátjai ellenében támogatni, ha minden vitás belső ügy elintézését a háború utánig elnapolja. Ennek dacára csak rövid időre tudta a pártját megmenteni. Az ellenzék hamar megunt, hogy a hatalom élvezetével együtt teljesen a liberálisoknak engedje át a befolyást a háborúra. Elárulta a megegyezést az országnak és egy koalíciót erőszakolt Mr. Asquithra. Ez a leleplezés véget vetett pályafutásának. Egy titkos megegyezés Franciaországgal Németország nagyra-vágyásának letörésére, egy titkos összeesküvés Gladstone lorddal és Mr. Bonar Law-val a liberális program megghiúsítására — ez már igazán sok volt. Mr. Lloyd George a tizenkettedik órában csatlakozott a háborús párthoz az igen népszerű, de alapjában véve teljesen közömbös Belgium semlegességnek megsértése jelszavával. Nemcsak miniszterelnök és hadügyminiszter lett Mr. Asquith helyett, de mint quantité négligeable-t ki is tette

őt a koalícióból. Sir Edward Grey felfelé esett: a Foreign Office-ból a felsőházba jutott.

Az ember azt hihette volna, hogy a két félretett államférfi csak a fegyverszüneti szerződés aláírására vár, hogy akkor utódaik ellen forduljanak. Kimondhatták és bebizonyíthatták volna, hogy a nagyszerűen sikerült csíny előkészülete és keresztülvitele az ő érdemük, melylyel a britt birodalmat egy a délafrikai háború után előállott kellemetlen helyzetből újra első világhatalommá és Európa birájává emelte. (Lloyd George, akkor kebelbarátja, ellene volt.) Mivel azonban politikájukat francia vezetéstől befolyásoltatták és ismert angol rendszertelenséggel vitték keresztül, így nem is igen tudták, mit cselekszenek. Haldane lord, aki egyedül tudta mit akar, a választások utánig a háttérben maradt. Haldane egy beszédjében elhangzott megjegyzés következtében Mr. Asquith indítatva érezte magát, hogy vértelen, bár kissé elkésve, az emberek emlékébe idézze magát, mint akinek Anglia a háborúra való teljes felkészültségét köszönheti. Mivel azonban az angol közönséget az ő beleegyezésével négy éven át azzal tömték, hogy Anglia teljesen előkészületlenül kezdett a háborúba és távol állt tőle a Németország elleni eljárásnak még a gondolata is, azonkívül mert a Northcliffe-sajtó épp úgy agyonhallgatta a felhívását, mint a Ramsay Macdonald beszédeit, senki sem vett tudó-

mást a változásról; és súlyos vereséget szenvedett a parlamentben való azért a helyéért lefolytatott küzdelemében, melyet harminc éven keresztül olyan könnyedséggel tudott megtartani. A választás napján Haldane lord hosszú levelet irt a Times-nek. Hat hónappal előbb nem közölte volna le a lap, de Haldane lord nem is írta volna meg, mert az angol morál megrázkódtatásának veszélye fenyegetett volna. Ez a levél a népbolondítás utolsó maradványát is széttepte. A Waterlooi oroszán itt állt meztelenül, a báránybőr és szamarfej a földön heverték és a valaha rettegett Kaiser tehetetlenül vergődött karmai között. 900 ezer angol holttest feküdt a talapzatnál. De Haldane lord sohasem fogja kiáltani: „Adjátok vissza a légióimat!

Az angol rendszertelenség következtében az előkészületek és a győzelmek is részletekben követfék egymást, anélkül, hogy az egyes fázisok egymással összefüggésben lettek volna és anélkül, hogy tiszta képet alkothattunk volna magunknak a saját politikánkról. Sajnos azonban, ugyanez azok gátolja meg most azt a belátást, hogy miután a legendát feladták, hogy ártatlanok vagyunk és előkészületlenül mentünk a háborúba, nem lehet már most olyan erkölcsi felháborodással a béketárgyalásra menni, mint amilyennek ez a legenda lett volna az alapja: Anglia még nem fejtette meg ezt az egyszerű számtani műveletet: ugyanazon lapok,

amelyek vádolják Németországot, hogy előkészítette a háborút, gondolkozás nélkül idézik Haldane beszámolóját, mely szerint Ő még jobban előkészítette a háborút, mint Németország. A szájas angol mob, remélhetőleg a legalsóbbrendű csöcselék, melyet a háború alatt a leggyalázatosabban kényeztettek, egész nyíltan követeli, hogy a császárt halálra ítéljék, Berlint embertelenül bombázzák és lehetetlen adókkal az egész német nemzetet egy századra leigázzák. Hízeleg nekik, ha hallják, hogy mi ügyesebbek és erősebbek vagyunk a németnél és a britt oroszlánról folytatott hírlapi harc — melyben hol bárány volt, hol számár — egyszerűen csalás volt. Persze ugyanezek az uraságok már sokkal nehezebben látják be, hogy a német ördögről szolt mese épp oly abszurdum, mint az angol angyalról. Szeretnek abban a tudatban kéjelegni, hogy övök a győzelem, a siker és a hatalom, hogy nagy blufferek, ha kell, de erősek és ravaszok is, tehát arra születtek, hogy az emberiséget kormányozzák. Da megvonják a németektől a becsületes játékra való jogot; morális okokat követelnek arra, hogy őket elevenen meggyalázhassák. De itt aztán megkeü ragadni őket teljes határozottsággal, visszatartani és megértetni velük, hogy mi való és mi nemi Ha a britt államférfiak közül egynek sincs elég bátorsága és erkölcsi ereje ahhoz, hogy észre térítse őket, akkor Mr. Wilsonnak és Smuts tábor-

noknak kell ezt megtenni. És ha nem teszik meg, akkor övék a felelősség azért a világhelyzetért, melyben olyan angolelleses kombinációk keletkeznek majd, melyeket nem kívánok közelebbről megmagyarázni, mert egy tollvonással életre lehetne kelteni őket, ha a toll kissé értelmesebben talál írni. Elegendő, ha rámutatok arra, hogy a német tekintély lerombolásával a britt birodalom kerül a világ szemében abba a pozícióba, amelyben legyőzött ellensége volt: a föld legfélelmetesebb és legveszedelmesebb egyeduralkodója. Mivel azonban Amerika nagyban hozzájárult, hogy ebbe a pozícióba kerüljünk, behatóan kell az Unió helyzetével foglalkoznunk.

Annál mi sem természetesebb, minthogy Mr. Wilson nem helyezkedhet az angol álláspontra a béke tárgyaláson. A szerb ultimátum, a belga semlegesség megsértése, a támadás Franciaország ellen, a mi helyzetünkben releváns tények, mert mi a Belgiumba való betörés pillanatában léptünk a háborúba. Az Egyesült Államok azonban abban az időben még nem voltak érdekelve, így semmi közük a Németország ellen felmerült vádhoz — ha egyáltalán különös vád jöhet szóba. Ők nemcsak, hogy távoltartották magukat a háborútól, de hihetetlen pénzt is kerestek rajta, míg a tengeralattjáró harc következtében olyan helyzet állt elő, amely a semlegességet lehetetlenné tette. Az Egyesült

Államok magatartása nagyon bölcs volt. Mint semlegesek az ententenek mérhetetlen szolgálatokat tehettek. És mikor végre a kardjukhoz nyúltak, mint döntő tényező léphettek harcba, melylyel elérték, hogy a hatalmi egyensúly a kezükbe került. Ezalatt lezárták összes európai adósságaikat és kényszerítették Angliát, hogy nagyobb teret engedjen át nekik a világkereskedelemben. Ezenfelül megerősítették a, köztársasági államforma tekintélyét azzal, hogy a kellő pillanatban olyan embert állítottak előtérbe, aki Washington, vagy Lincoln példájára mint egy magasabb eszme hirdetője, játszva emelkedett a rettenetes helyzet magaslatára, míg a britt és francia demagógok retorikája nem emelkedett felül a mutatványosbódék és mozik jargonján, Mint ahogy Anglia ártott a saját ügyének és tekintélyének, melyet erővel szerzett meg, az igazság helyére állított nevetséges melodrá-mával, éppen úgy az Egyesült Államok is képtelenek voltakba valódi helyzetet felismerni és hasonlóképpen hajlandóak voltak magukat megsértett szüzek lovagjává kijátszani, akiket Vümos császárnak, ennek a gonosz him varázslónak fogságából kiszabadítottak. Még mindig azt állítják, hogy Edith Cavell megbosszulására fogtak fegyvert és hogy a híres papírdarab széttépése (melylyel a belgák ma a győzelem órájában már maguk sem törődnek), úgy hatott rájuk, mint a szentély függönyé-

nek letépése. Mindez badarság, és Mr. Wilson nagyon neveltségessé tenné magát Parisban, ha ezt be akarná beszélni szövetségeseinek vagy esetleg a németeknek. A tény azonban az, hogy az Egyesült Államok külpolitikája, épp oly kevésbé a romantika, inkább az önfenntartás politikája, épp úgy mint a többi hadakozó hatalmaké: Angliáé, Franciaországé, Németországé, Ausztria, Olaszország, Törökország, Bulgáriáé és Romániáé. És ilyennek is kell maradni egészen addig, míg a nemzetközi törvény, jog és rendőrség lehetetlenné teszi az egyes nemzeteknél annak a külpolitikai elvnek feladását, mely semmi törvény előtt nem hajol meg. Eközben azonban az összes diplomatáknak kötelességük, bármennyire is rokonszenveznek Mr. Wilsonnal, a jövő háborút előkészíteni azért, hogy azt meggátolják és tenni kell ezt azzal a biztos tudattal, hogy ezek az előkészületek végre is mindegyik hatalomnak a velejébe fognak vájni és ezzel siettetik a katasztrófát. Például az Unió flottájának fel kell tudni venni az egyesült angol-és japán flottával a versenyt. Japánnak elég erősnek kell lenni egy angol-amerikai flottakombinációval szemben és mivel a jövőben nemcsak magas tengeri, de tengeralattjáró és légiflotta is lesz, majd a közbeneső hatalmaknak is részt kell venni a versengésben és meg kell próbálniok a prédaszerzést olyan blokáddal szemben, amilyen

most Németországot térdre kényszerítette. Az csak hiú remény, hogy egy morális ellenvetés fel iudná tartóztatni a jövő háború stratégiai fölényéért folyó előkészületeket. Még ha minden országban munkáskormány lenne is uralmon, akik át volnának hatva pacifista lelkesedéstől, ha az állami címer felírása az volna: „Világ proletárjai egyesüljete”, míg a nemzetek szövetsége nincs meg, ugyanolyan gonddal kell a diplomatáinak és katonáinak a háborúra elkészülve lenniök, mintha az egész világon a junkerek uralkodnának. Ha én magam egy munkáskormánytagja, vagy külügyi, esetleg hadügyi államtitkára volnék, pillanatnyi késedelem nélkül folytatnám lord Haldane és Sir Douglas Haig munkáját; és ha valaki a népek szövetségéről kezdene beszélni, azt felelném, hogy egy meglevő hadsereg és flotta többet ér, mint tiz levegőben lógó szövetség és hogy nekem,, míg a népek szövetsége tényleg még nincs, azon kormányok és ezek fegyverkezéseik szerint kell igazodnom, melyek ténylegesen fennállanak.

Erre a súlyos tényre különös nyomatékot kell helyezni, mert van rengeteg jámbor ember, aki azt képzeli, hogy a morális energia különbözik a fizikai gőzerőtől, mert független a géptől és az üzemi berendezkedésektől. Erről természetesen szó sem lehet. Mert ha a kapzsiság és a hatalmi vágy eresebbnek bizonyult, mint a neme-

sebb indulatok, akkor ennek egyszerően az az oka, hogy azok, akik a pénzért és a hatalomért folytatják küzdelmüket, olyan berendezkedéseket teremtenek, melyekkel kényszeríteni tudják azokat, akik mennyei birodalmat akarnának a földön és felhasználják a sajtót és a nyilvános iskolákat a tömegek elbódítására, hogy a küzdelem a pénzért és a hatalomért erényes, bátor és hazafias cselekedet. Az az óriási előnyük van, hogy teljesen megegyezik a véleményük abban, amit akarnak és a határozottságban, amelylyel akaratukat minden áron keresztülvigyék. (Ha aztán elérték céljukat, egyszerre a világ legkedveltebb embereivé válnak.) Teljesen egyetértenek nemcsak a célt, de az eszközt illetőleg is. Az eszköz abból áll, hogy az ellenfelet az elé az egyszerű és közismert alternatíva elé állítják: zabálj kutya, vagy dögölj meg! Az idealisták viszont sem a célban, sem az eszközökben nem értenek egyet. Zavaros tömeget alkotnak, ahol egy tucat fejre átlag tizenöt vélemény jut, és akik az egyénieskedést annyira viszik, hogy mindig ők a leggyengébbek, az ellenféllel szemben pedig egyesített véleménynyel a győztes többséget képezhetnék. Az egyetértőek azért „osztoznak és uralkodnak”, mert egy vallásúak és egy életbölcseletük van. Vallásuk lehet a Mammon imádata és filozófiájuk a tengeri rablókéval közös, de mindnyájan szívósan

kitartanak mellette és fészek minden erőszakot elkövetni miatta, azért győznek ellenfeleiken, míg ezek is meg nem tanulják egységüket megteremteni, vallásuk és világnézetük azonosításával.

Mivel a népek szövetsége olyan irányú kísérlet lenne, mely magába foglalná az idealizmus erkölcsi és józan eszközeit, nem szabad valami tolstoji ájtatosságnak képzelni, hanem, erős szervezetnek a gonoszság leküzdésére, mint például a városi rendőrhatalom. Az önfenntartás zsarnokságának persze nem fog véget vetni; mert hiszen mi más készlet minden gondolkozó politikust akár jingót akár internacionalistát arra, hogy a népek szövetségét kívánja vagy legalább is beleegyezzék, mint éppen az az önfenntartás zsarnoksága. A legközelebbi háború, ha elkövetkezik, már nem lesz fejedelmek sportja, játék, melyet azzal lehet megnyerni, hogy élő katonákat holtakká változtatnak, hanem tudományos kísérlet, hogy mint lehet városokat elpusztítani és a lakosságot legyilkolni. Nemcsak a katonák — de mindnyájan nyomorult földalatti lyukakban fogunk élni, nem merve arcunkat az ég felé fordítani, mert világos arcszínünk elárulhatna az ellenséges repülőknél. Házaink megszzenesedett téglatömegek lesznek.

Londonban a rekordot egy 600 font súlyú bomba érte el, mely hat házat szétrombolt és húszat lakhatatlanná tett, ez csak egy közepes

kaliberű bomba volt. Hogy mi volt a rekord azokban a szerencsétlen angliai városokban, melyekre az utolsó háborús évben minden egyes a németek által Angliára ledobott bomba helyett száz zuhant (a hadügyminiszterünk dicsekedett vele), azt még nem tudjuk. De tudjuk azt, hogy az angol repülők olyat tettek, amit német repülő meg se próbált Angliában. Trierben az utcákat lőtték végig és gépfegyverrel kaszálták a járókelőket. Ilyen körülmények között a városok lakhatatlanok, a munkakedv lehetetlen és az életet nem lehet elviselni. Azt az elvű, hogy a háború megacélozza az erkölcsöket és a szellemet, ad absurdum vitték, kivéve ha a forgószérlől és földrengésről ugyanezt tartják. Ugyanilyen joggal lehetne azt állítani, hogy mivel az úszás egészséges, a fortiori a vízbefulladásnak is egészségesnek kell lennie.

De milyen csekélység, volt a blokádborzalmihoz képest az ijedtség, amit a repülőbomba vagy a tengeri akna okozott. Most, miután a lőporfüst lassanként eîoszloberç van, mind világosabbá válik az a tény, hogy az angol flotta nyerte meg a háborút és hogy a rettentő árat ezért az egész világ fizette, a harcolók épp úgy, mint a semlegesek. Nem az ágyúk tüze kényszerítette térdre Anglia ellenségeit, hanem a nem harcolók éhsége és nyomora. Éhség és nyomor

sújtotta azonban a semlegeseket, sőt Anglia szövetségeseit is, akik csak úgy tudták Oroszország és Németország sorsát elkerülni, hogy mi fedezték a szükségleteiket. Oroszország volt az első áldozat, még abban az időben, mikor Anglia szövetségese volt. Az utána következő forradalomban márt; megszűntek az angol szállítások, Oroszországnak békét kellett kötnie a központi hatalmakkal, hogy az éhhalált elkerülje. A nyugati frontját megnyitotta a német kereskedelemnek anélkül, hogy ezzel segített volna magán, mert ez időben Németországban annyira érezhető volt a blokád, hogy Belgiumot az utolsó szögig kifosztotta, tengeralattjáróit a saját flottája anyagából építette és nem volt tankja, amelylyel az entente gépfegyvertüzét ártalmatlanná tudta volna tenni. Az Uraitól az Északi Tenger pontjáiig éhség uralkodott és megbízható emberek bizonyítják, hogy Varsótól keletre egész földszávok vannak, ahol egyetlen hét éven aluli gyermek sem maradt életben. Az Egyesült Államokban, Hollandiában és Skandináviában az emberek széles rétegei érezték, hogy az azelőtt is szerény, de elégséges jövedelmük elvesztette a vétel képessége felét. Az angol flotta erejének ezt a borzalmas hatalmát tekintve, igen nagy veszélyt kell látni abban, hogy egyetlen állom ilyen halhatlan hatalom felett rendelkezzen. Természetes volt azok számára, akik a helyzetet ismerték, hogy

a fegyverszüneti napok ujjongása közepette dissonánsan hatott az amerikai flottaépítési terv és az a követelés, hogy Amerikának hasonló erősségű tengeri hatalomra van szüksége.

Tehát elérkeztünk ugyanoda, ahol akkor álltunk, mikor Anglia megtámadta, hogy Németország hasonló erősségű flottát akar építeni és megkezdte a nagy háborúra való előkészületeket. Amint az angol- és német tengerésztisztek a flották felszerelésének versenye közben arra a nagy napra, „den Tag” gondoltak, amelyen a harci mérkőzés fog lefolyni, elkerülhetetlenül úgy várnak az Egyesült Államok hajóskapitányai arra a „the day”-re, melyen az angol és amerikai flotta a blokáderért fog harcolni, amelynek fennállása mellett egy nemzet sem érezheti biztonságban magát, míg a háború veszélyével egyáltalán számolni kell. míg az internacionális élet jelenlegi anarchiája fennáll és a leigázás és nyomor ellen nincs más biztonság, mint az önfenntartás hatalma, addig minden hazafinak szent kötelessége ennek a hatalomnak növelésén dolgozni.

Mennél jobban átgondolja az ember ezt a helyzetet, annál tűrhetlenebbnek tűnik és annál égetőbb szükségessé válik a tengerek szabadságáról szóló wilsoni követelés. Kicsi dolgokban és békés időkben nem ütközik nehézségbe az Anglia és Unió között felmerülő vitás kérdések

megoldása. Amerika már a háború első idejében is kegyes volt Angliát azon csempészárúk megfizetésére kényszeríteni, amelyeket a hajóiból elkobzott. Viszont azt sem lehet feltételezni, hogy egy nagy kereskedőnemzet szabad kereskedelmi tradícióval, mint amilyen az angol, úgy visszaéljen a hatalmával, hogy lezárja békében a tengeri kereskedelem útját. A nehézség csak abban áll, hogy háború esetén a fél világot tönkre lehet, sőt kell tenni, hogy saját magát megmentse és hogyha akar, sem tud más eszközökhöz folyamodni. Mert tagadhatatlan, hogy a hadak a végtelenségig küzdhettek volna anélkül, hogy az éhség legyőzte volna őket, ha a tengeri utak szabadok és a kikötők nyitva lettek volna. Ez a döntő Anglia tengeri hatalmának igényére nézve, mert ha nélkülük is meg lehetett volna nyerni a háborút, akkor ennek érvényesítése tisztára bitortlás volna. De a tengeri hatalomnak ilyenképpen való felhasználása megmutatta azt is, hogy ez a hatalom Európa életét vagy halálát jelenti és olyan egyeduralmat, mely ellen a világ épp oly biztosan fel fog lázadni, mint a német egyeduralomnak pusztá fenyegetésére. Anglia továbbra is kénytelen az utolsó fillérig és az utolsó emberéig, amit fel tud hajtani, küzdeni a tengeri hataloméért. De épp szívósan és elszántan kell az Egyesült Államoknak és az összes nem brit hatalmaknak annak meg-

gátlására törekedni, hogy egyetlen állam uralkodjék a világ tengerein.

Míg ez a probléma fennáll, addig csak egy megoldás van: a népek szövetsége. Az nem megoldás, ha az amerikai flotta elsülyeszti az angolt; mert a tengeri hatalom akkor az amerikaiak kezében volna, ami semmivel sem lehetne kevésbé veszedelmes, mint a britt. Ez a probléma talán úgy kerül egyszer végképp megoldásra, ha egy-egy olyan kísérletnél, melynél egymást kölcsönösen elakarják sülyeszteni, mindkét flotta egyszerre megsemmisül. Erre azonban nem törekedhetik sem a britt, sem az Amerika külpolitika. A megoldás ténylegesen az lehet, ha a britt flotta kisebb ugyan, mint az összes többi hatalmak egyesült flottája, de nem győzhető le ezek egyike, vagy egy olyan hatalmi koalíció által sem, melyet igen könnyen össze lehet hozni annak a célnak az érdekében, hogy Anglia fölé emelkedjenek. Ezt az állapóit előidézni azonban csak a népek szövetségének áll hatalmában.

A legfontosabb kérdés, amivel most foglalkoznunk kell, a népek szövetsége gondolatának praktikus keresztülvitele. Azt hiszem, be fogom tudni bizonyítani, hogy a keresztülvitele bizonyos határok közt lehetséges és hogy a népek szövetsége e határok dacára is elég erős lesz ahhoz, hogy a mézszárlás visszatértét meggátolja.

Előbb azonban el kell még egy és mást mondanom a békekonferenciáról, ami a népszövetségnek a tulajdonképpeni magvát képezi és arról a sokféle érdekről, amelylyel Mr. Wilsonnak, mint a híres 14 pont ügyészének, meg kell majd küzdenie.

IV. FEJEZET.

Föderatív köztársaság mint a római szent birodalom utóda. Wilson Nagy Károly szerepében. Az ír kérdés.

Az európai belső egyenetlenkedés, amely az Egyesült Államokra is visszahat, Mr. Wilson diplomáciai képességeit a legmagasabb követelések elé állította és esetleg oda fajulhat a dolog, hogy talán inkább szét kell vágnia a csomót, mint tovább közvetíteni és tárgyalni. A háború alatt az entente minden országában keletkeztek pártkoalíciók, melyek látszólag megegyeztek egy közös programban demokratikus alapon és a militarizmus ellen. De mindezekben a koalíciókban olyan tényezők vannak, akikről köztudomású, hogy éppen oly monarchikusok és antidemokraták, mint a Hohenzollem vagy Habsburg-uralom legkonzervatívabbjai.

A hadiállapot alatt, melynek következménye a

legdemokratikusabb országban is a militarizmus uralma és a népszabadság elnyomása, ezek a tényezők éppen azért jutnak hatalomra, mert ultramilitaristák. A monarchikus országokban ugyanezek természetesen antirepublikánusok. Azért fogtak fegyvert, hogy Németország és Ausztria monarchiáját legyőzzék, de nem, hogy megbuktassák. Abban a pillanatban Oroszország ellen fordultak, mikor azt egy nem várt háborús hatás köztársasággá alakította át és küzdenek vele most is, hogy a rendet helyreállítsák, mely számukra csak monarchikus rend formájában képzelhető el. Mikor a központi hatalmaknál hasonlóképpen túlmént a változás azon a hatáson, amely számukra kívánatos lett volna, a a blokádot használták fel a német republikánusok megőrlésére. Minden lépésre, melyet ez irányban tesznek, vagy tétetnek, van természetesen száz valószínűen hangzó mentségük, de egyet se hoznának fel, ha a dolog megfordítva állana, ha a háború következtében köztársaságokból monarchiák keletkeztek volna. Mikor a görög királyt németbarát érzelmei miatt letették a trónról, eszükbe se jutott Venizelos elnökségével görög köztársaságot alakítani, ami pedig a legegyszerűbb lett volna, hanem a fiát, Konstantint koronáztatták meg. Mikor a császár megbukott, az volt az egyetlen kérdés, hogy a fia vagy az unokája legyen

az utóda. A szemükben minden republikánus bolsevik, kivéve a franciát és amerikaiit és ha mernének, bizton ugyanígy beszélnek Wilsonról és Poincaréről, mint a nagyapák Washingtonról. Mindez közismert tény, melyet én nem azért szögezek le, hogy a monarchistákat rossz hírbe hozzam. Teljes joggal hangoztathatják véleményüket és a tömegek helyzete Franciaországban és Amerikában épp úgy, mint Oroszországban és Lengyelországban mutatja, hogy nézeteiket sok minden támogatja. A demokrácia a mai formájában csak arra az előnyre hivatkozhatik, hogy a kilátásai és lehetőségei korlátlanok, míg az oligarchiának és autokráciának az alapvető gazdasági és lelki hiányai miatt nehezen lehet bármilyen lehetősége.

De az utóbbiak legalább nem képmutatók; legfeljebb, ha demokráciának mondják magukat. És különösen ezzel a képmutatással százszor inkább léínek a köztársaságok, mint a monarchiák. Lincoln híres formuláját: „a nép kormánya a nép javára”, sohasem tudták létrehozni. Mert a nép épp oly kevésbé tud kormányozni, mint színdarabot írni, vagy magasabb matematikával foglalkozni. Sőt, mindaddig még a nép akaratára támaszkodó kormány sem lehetséges, míg a tömegeket oly hiányosan nevelik, hogy egyáltalán nem akarnak kormányzást tőrni és ezért valamely ürügy alatt

erőszakkal kell őket kormányozni. De a nép kormányzása a nép javára lehetséges volna és ez a demokrácia célja. Egyelőre azonban nincs a világon politikai rendszer, amely ezt a célt elérte, vagy csak láthatóan meg is közelített volna. Bebizonyult, hogy még a háborús időkben is biztosabb volt a Hohenzollernek alatt hazaárulónak lenni (pl. Liebknecht), — mint az amerikai Egyesült Államokban konzervatív intervencióellenesnek. És Mr. Wilson nagyon jól tudja, hogyha a békekonferencián szóba került volna a tömegek helyzete, a nemzeti jövedelem igazságos megosztása, a gyermekmunka kizsákmányolása, a lynchszokások, az ellenzéki és kormányellenes nézetekkel szembeni tolerancia (éppen Mr. Wilson kormánya alatt is), az általános kulturállapot, a büntető törvény kegyetlensége, a rendőrség tisztessége, a közigazgatási és országos politika megvesztegethetlensége — hogy akkor Amerika az alkotmányos; monarchiákkal szemben csúfos hátrányba került volna. Az összehasonlítás olyan szerencsétlen volna, hogy Mr. Wilsonnak átkozottul nehezen esnék továbbra is az erkölcsi diktátor szerepét játszani, aki Amerika magasabb politikai formuláit akarja a világra kényszeríteni. A junkerek nem sokkal rosszabbak, mint a húsmágnások és a Hohenzollern, vagy Habsburg-ház királyai sem sokkal kellemetlenebbek, mint a vasút-, vagy petró-

leumkirályok, és az emberiség felszabadításának igazán nem lényeges kelléke az előbbieket velük helyettesíteni. A legmeggyőzőbb demokratikus érv, amit felhozhat: ő maga; de ezzel előhozakodni talán kellemetlen lett volna neki.

Amit fentebb mondtam a külső koalíciókról, melyek Európában összefogtak a háború megnyerésére, ugyanaz áll a Mr. Wilson mögött csoportosult aktív háborús-koalícióról is. Lodge senator, ami a külügyi politikát illeti, nem nagyobb demokrata lord Curzonnál; és a legutóbbi amerikai választások Mr. Lodge akarata szerint fejeződtek be. Wilsonnak ritka és emberfeletti jellemzőságra van szüksége, hogy a dolgok felülete alatt rejtőző lényeket követhesse és meg ne zavarodjék a túlságosan látható és előtolakodó nehézségek tömegeitől. Európában óriási benyomást keltett és nagy embernek számít; Amerikában, úgy látszik, csak a pártja cégtáblájának tekintik. Senkisé próféta a saját hazájában. Európában az elnök a lelkiismeret és becsület zászlóvivője lett. (Clemenceau úr és Lloyd George népszerű deklamációi úgyszintén csak nyílt hazugságok voltak.) De ha erről beszélünk, sokszor csudálkozó arccal hallgatják; és legtöbbször az amerikaiak és demokraták csudálkoznak rajta. Így aztán abban a különleges színjátékban van részünk, hogy az európai konferenciára egy amerikai államférfi érkezik, akit

rendkívüli erkölcsi bámulat fogad itt, de sokkal kisebb kísér onnan. Amikor Amerika támogatásának biztosítását kérte, ezt kifejezetten megtagadták tőle. Az európai támogatást nem kérhette előre — és ezt önként megkapta a legmesszebbment mértékben. Európa most már ugyanolyan jogor nevezheti őt „a mi Wiisonunknak”, amilyen jogor Németország „a mi Shakespearünkről” beszél. Egész Európa Isten ajándékának magasztalja és fél Amerika mint egy átok súlya alatt nyögi az uralmát. De hiába, senki sem lehet nagy és közkedvelt egyidejűleg a halála előtt, csak a történelmi távoból. De vannak idők, mikor kiváló emberek környezetében a nevetségesség veszélyének teszik ki magukat azok, akik bizalmasan azt hangoztatják, hogy: „igen, Woodrow Wilson nagyon kiváló ember. Ismertem az atyját.” Okkal, vagy ok nélkül, tény az, hogy nagy hatást gyakorolt Európára éi semmi hatással nincs viszont arra a pár ezer helyi nagyságra, akik felette állóknak tartják magukat de akiknek nem sikerült Európa érdeklődésé személyük iránt felkelteni. És ezt a tényt egyelőre el kell fogadni, ha az amerikai demokrácia nem akarja, hogy téves politikai berendezésnek tekintés, amely tisztára csak véletlenségből vezetete olyan szerencsés eredményre, amit maga nem tud megbecsülni.

Ha mindezt tekintetbe vesszük, világosan lát-

hatjuk, hogy milyenek kell valóságban a békekonferenciának lenni. Szükségképpen nagyobbrészt antidemokratákból és antirepublikánusokból kell állnia, akik, ha az érveiket óvatosan megválogatják, igazi nézeteik képviselőjében kevesebbet kockáztatnak, mint ellenfeleik a nyílt ellenkezéssel. Az értekezleten lesznek olyan demokraták és republikánusok is, akik már nem merik kimondani a véleményüket, mert állandóan kisebbségben vannak és mert hiába küzdenek a nyilvános nevelés olyan rendszere ellen, amely minden generációt (néhány tehetséges ember sikeres reformmunkája dacára) ismét és ismét szándékosan visszaszorít VIII. Henrik Angliájának szellemi atmoszférájába. Minden harminc évben visszagördül Sisiphus sziklája a szerencsétlen reformerek kezéből és a kapitalisztikusah megromlott feudalizmus eszméi jutnak ismét diadalra. A konferencia minden tagja tehát alkalmi politikus, amennyiben egyesek alkalmat keresnek a visszafejlődésre, mások pedig a haladásra. És ha a reakcionáriusok látszólag népszerűtlenek is, biztosítva van a helyzetük az átlagemberek előítélete és tudatlansága következtében. A reformátorok viszont, akik látszólag népszerűek ugyan, több okkal félhetnek a tömeg üldözésétől, mint amennyire a támogatására számíthatnak.

A lelkiismeretlen és elvtelen politikusok nagyravágyása túlteszi magát e vigasztalan helyzeten.

A gyűlölet és kapzsiság, mely a győzelmet úgy használja ki, hogy csukott szemmel, de nyitott kézzel kap, rablás és bosszú után már nagyon előre merészel jönni. A nagyravágyás is szövetségeseinkké szegődik, mert a legolcsóbb utat mutatják neki a siker felé. Csak egy erő tudja mindkettőt legyőzni, a haladás titokzatos ereje, mely abban az élő gépezetben keletkezik, amelyet mi az elvek emberének nevezünk; az elv a gépezet mozgatója, a tulajdonságok, melyek a munkára képessé teszik sz energia és a tisztaság, az útját a meggyőződés és a bátorság, az ész és az értelem mutatják. Mert Európa szíve mélyén elismeri, hogy csak egy ilyen eleven gép győzheti le a konferencia megbízhatatlan, gyenge, kapzsi, félénk és parlamentiárisán korrumpált statisztáit, azért látja Wilsonban ezt a férfit; nem biztos még, hogy végig megtartja, amit ígér, de a többiektől sem lehet semmit várni. Ha benne is csalódik Európa, akkor kétségbeesetten fog vegetálni a legközelebbi háborúig, amely elnyeli. Vagy pedig pokolba kergeti minden hivatalos és demokrata parlamentjeit és konferenciáit és megpróbálja szindikalizmussal, bolsevizmussal, spartacus-diktatúrával, sőt szándékos általános anarchiával és káoszszal, hogy a vér és romok közt felszabaduljon az út a megváltás felé. Európa inkább mindezt végigpróbálja, semhogy továbbra is a fennálló államhatalmakra bízza magát,

amelyek csak mézszárlásokat tudnak felidézni a civilizáció megsemmisülésére.

Itt tehát nem valami kis diplomáciai játékról van szó, amelyet egy féltucat elkopott kabinetnagyságból az egyik épp olyan jól végig tud vezetni, mint a másik, hanem herculesi munkáról, melyet csak olyan férfi tud elvégezni, akihez nincs hasonló, aki igazán méltó erre, aki túlságosan demokrata ahhoz, hogy demagóg legyen.

Egy demagóg, aki maga köré gyűjti a radikálisakat és elnyomja a konzervatíveket, nem elég ide. Minden politikai boxoló bajnok össze tudja gyűjteni amazokat és elnyomni ezeket. Olyan erőre van szükség, amely mindezt fölöslegessé teszi, amely előtt minden gonoszság elbúvik és a jóság magasan felemelkedik.

Ezek után meg lehetne állapítani, hogy az amerikai politikai rendszer fölénye az európai fölétt abban az egyetlen tényben gyökeredzik, hogy Amerikának történelme három döntő fázisában mindig sikerült egy olyan férfit az élére állítani, aki rendelkezett ilyen erővel, míg Európában az ilyen férfiakat, bárhol is szülessenek, reménytelenül kizárják a politikából. Mert pozíció és hatalom nálunk megoszlik részint a született arisztokraták, részint a stréber demagógok közt, akik minden különösebb ész, vagy jellem nélkül rendelkeznek a szükséges energiával és színésztehet-

seggel és akik annyira függnék a népgyűlések kegyétől és hangulatától, hogy minden nemesebb érzést és igazabb szót nyomban letagadnak, ha valamelyik csavargó kifütyüli őket. Ha az a férfi, akit az amerikaiak államfőnek választottak meg, Európában tisztán csak erkölcsi súlya következtében kapja kezébe a vezetést, már elismerés illeti az amerikai köztársasági rendszert — dacára minden lynchbírászkodásnak, a coloradói munkásháborúnak és a karolinai gyermekrablásnak. Hogy ez a jelenség tényleg köztársasági és nem csak amerikai, bizonyítja az a tény, hogy az egyetlen hasonló értékű férfi, aki Angliában van, Smuts tábornok, szembeötlő tulajdonságai és politikai múltja alapján szintén köztársasági érzelmű ember. Smuts kvalitásai olyan rendkívüliek voltak, hogy felvették a haditanácsba, anélkül, hogy legkevésbé is igyekezett volna bejutni. Bármilyen szerény és tapintatos is, nem lehet elnyomni azt az érzést, hogy, mikor a kormányt támogatja, mintha egy szanta kutyát segítene át az árkon.

Most tehát, véleményem szerint, Wilson és Amerika feladata az, hogy Európában a köztársasági eszme mellett lépjenek fel. A köztársaság pozíciója nagyon megingott Európában a háború utolsó éveiben, sőt utolsó óráiban. Mielőtt a Hohenzollerek és Habsburgok megbuktak, Európa volt az a világrész, ahol a kis Svájcot kivéve, egy nagy

és egy pár megtúrt miniatúr köztársaság küzdött egy sereg arrogáns monarchia közt, nem éppen megtisztelő helyzetének megtartásáért belülről legitim trónkövetelőktől, kívülről ellenséges udvaroktól fenyegetve. E bukás után persze másképpen állt a helyzet. Egy pár másodrangú hatalom, legnagyobbbrészt a bukott királyok szegény rokonai, félve megkapaszkodtak távoli trónocskáikban és pénzt gyűjtöttek arra a bizonyosan elkövetkezendő napra, mikor majd nekik is pakolniuk kell, hogy egyszerű polgáreberekké degradálódjanak. Csak a britt trón áll szilárdan, de viszont azt állítják, hogy úgysis csak „koronázott köztársaság” vagyunk. Ezt az állítást különben azzal a ténynyel támogatják, hogy mind jobban befészkelik magukat a politikai életünkbe a francia és amerikai köztársaságok kellemetlen kísérő tünetei.

A változások olyan óriásiak, a körülmények, melyek közben lefolytak, olyan katasztrofálisak; hogy Európa belsőleg még nem készült el velük. Az óra visszaigazítás egyszerű receptje sokkal jobban megfelel a nép nagyrészének és a natal mon levő osztálynak és kivihetőbbnek is tartja minthogy kínosan megkezdje pontos időre be igazítani. Azok a hatalmak, amelyek a császár most Hollandiában tartják mert senki sem fogja bevenni azt a hírlapi bolondgombát, aki a londor társadalmat ismeri, hogy saját jószántából, mint

kellemetlen betolakodó tartózkodik ott), sokkal szívesebben viszik vissza Berlinbe, mint hogy egy szociáldemokrata köztársaság veszélyének tegyék ki magukat. A proletár-agitáció legkevésbé sem akadályozta Pichont abban, hogy épp oly nyíltan síkra ne szálljon az orosz forradalom elleni hadjárat mellett, mint annak idején Pitt a francia forradalom ellen. Tehát röviden: épp úgy, mint 1815-ben a szövetségesek, akik, mini a szabadság bajnokai harcoltak Napóleon zsarnoksága ellen, a korszikai hódító megsemmisítése után nyomban visszahelyezték a Bourbonokat azzal az ürügy gyei, hogy a világot meg kell menteniük a jakobinizmustól, talán így fogják 1919-ben is a mostani szövetségesek az orosz, lengyel, osztrák és német monarchiákat visszaállítani, hogy a világot a bolsevizmustól megmentsék.

Mr. Wilson azonban nehezen határozhatná el magát erre az árulásra. Ha megtenné, akkor egy olyan irányú bonyodalomba sodródnék bele, amely nem kevesebbet idézne elő, mint a monarchizmus visszaállításához az Egyesült Államokban és megalapítását az amerikai kontinens többi államaiban. Ez a hátrafelé fejlődés épp oly kevésbé fizetné ki magát az amerikai nagytőkének, amilyen kevésbé tetszene a népnek; mert a kapitalizmus sokkal bujábban tenyészik a köztársaságban, mint a monarchiában és az üzleti tehetség számára

sokkal nagyobb politikai karriere nyílik. Az angol középosztályban, különösen a liberális részében, az a nézet uralkodik, hogy a királyok úgyszemint jelentenek semmit, mert a parlamentarizmus minden joguktól megfosztotta őket. Aki az uralkodó osztályokat jól ismeri, az ezt is jobban tudja. Reformok, vagy akármilyen változások mindig lehetetlenek, mihelyt a koronát érintik; ezért van az, hogy a reform „mindig letről jön és nem, ahogy lennie kellene, fentről. Az megtörténhetett, hogy, dacára a Manchester-uraknak, hosszú küzdelem után kivívtunk magunknak egy gyári törvényt, — de egyetemi- és iskolatörvényekre, hadi-, vagy nagybirtoktörvényekre gondolni sem lehet! Távolról sem azért, mintha ezek nem összehasonlíthatatlanul sürgősebbek volnának, mint azok a szociális enyhítőszerke, melyeket az úgynevezett radikális politikusok mindig raktáron tartanak, hanem, mert az udvar, a nagybirtok, az iskola és a hadsereg a valóságban a törvény felett állnak. Különben figyelemreméltó az a tény, hogy egyenesen lehetetlennek bizonyult ezt a zsarnokságot a gyarmatokra rákényszeríteni. Amerikában ez a kísérlet az új-Angliától való elszakadással és egy szövetséges köztársaság megalapításával végződött. És a brit birodalomnak, hogy hasonló elszakadásokat másfelől megelőzzön, Kanada, Ausztrália és Délafrika részére olyan alkotmányokat

kellett kidolgoznia, amely hasonlók a szövetséges köztársaságokéhoz és amelyek lehetetlenné teszik, hogy olyan monarchikus intézményekkel terheljék meg őket, amilyenek a forradalmak előtt Berlinben, Wienben és Petrogradon uralkodtak. Már a háború előtt egész Északamerika, Ausztrália és Afrika egy jelentős része elérte a szövetséges köztársaságok fejlődési fokát és szemelláthatólag végleg elveszett területek a monarchikus eszme számára. A háború alatt a monarchia Oroszországban, Németországban és Ausztriában, tehát Európa legnagyobb részében, hirtelen összeomlott. A politikai újjáépítés problémájának megoldására, ami itt felmerült, csak két irány jöhet számításba: vagy a monarchizmus visszaállítása, vagy a szövetséges köztársaságok rendszere. A központosított köztársaság, mint Franciaországban, Oroszországban teoretikusan talán elképzelhető, de praktikusán kivihetetlen; Németországban és Ausztriában sem teoretikus, sem praktikus alapon nem lehetséges. Elképzelhető és kivihető azonban a köztársasági föderáció.

Épp oly kevésbé kívánjuk, hogy Ausztriái, melynek a tartományai, mint például Bosznia, egész anyagi jólétüket és felvirágozásukat köszönhetik, egy féltucat Mexikó helyettesítse, minthogy a Habsburgok visszatérjenek. De még egy akármilyen rozoga állam is többet ér, mint harcias

néptörzsek összefüggéstelen csoportjai. Ne feledkezzünk meg azokról a tapasztalatokról, melyeket az Egyesült Államok szereztek. Államok szövetségében épp oly kevésbé lehet széthúzás és rés, mint egy egységes államban. Államszövetségeknek össze kell tartaniok. Egyetlen amerikai sem engedheti meg magának, hogy Bajorország és Poroszország szétválását követelje, ahelyett, hogy ezek egy német szövetséges köztársaságban együtt maradjanak és ami Németországra helyes, ugyanaz áll Ausztriára is. Kétségtelen, hogy a mai államhatárokat teljesen önkényesen és nem tudományos alapokon húzták meg és revízióra szorulnak. De tudományos alapon egyedül az etnográfiai határok állanak és amíg a népszövetség véget nem vet a háborúnak, az egyedül lehetséges politikai határok a stratégiai vonalak, amelyek pedig ritkán egyeznek az etnográfiaikkal. Ezen belül pedig inkább összefogni kellene, mind széttépni.

És most előtérbe lép a kérdés: mi lesz a britt szigeteken centralizált zsarnoksággal? Mi lesz Írországgal? Mr. Wilson választóinak egy negyedrésze írekből és németekből áll. Ezek — joggal vagy jogtalanul — azt követelik tőle, hogy a német és ír kérdést demokratikus alapokon oldja meg. Az ír kérdés nagyon egyszerű. A homerule örültség és mindig örültség is volt. Sem Gladstone sem Parnell, sem Redmont, sem

Mr. Asquith nem voltak képesek olyan homerule-billt létrehozni, amelyből ne hiányzott volna minden alkotmányjogi logika; de nem azért, mintha rosszabb államférfiak lettek volna, mint hittük, hznem mert meg akarták kísérelni az operációt úgy végrehajtani két nemzeten, mintha egy volna. Írországnak választania kell, hogy a britt birodalomhoz akar-e tartozni, vagy önállóan akar-e állni? Ha az utóbbit választja, akkor egy névszerinti önálló állammá kell lennie, mint Belgium vagy Görögország; ezen névszerinti önálló, de ténylegesen leigázott országokon tett újabb tapasztalatok ugyan nem nagyon biztatóak. De hogy Írország csak ezt a célt is el tudja érni, ahhoz egy olyan csodára kell várnia, mely a britt birodalmat meggyöngítené. Azok után, amik éppen most történtek, bizony soká fog tartani a várakozás. Ezenkívül még az is hozzájárul, hogy az önálló Írország nem számíthat az Egyesült Államok rokonszenvére, melyek az 1861-iki polgárháborúban az egység megőrzése elvénel tartottak ki minden áron. Ha viszont Írország elhatározza, hogy önként megmarad a britt birodalom kötelékében, akkor követelheti, hogy hasonló feltételek mellett tartózhassék hozzá, mint Anglia. Észszerűségből nem kívánhat többet és becsületézésből nem elégedhet meg kevesebbel. Ezt persze csak úgy lehet elérni, ha úgy Írországot, mint Angliát

más belátásra lehet hozni. Írországnak képviselve kell lennie egy centrális parlamentben, de az angol képviselőházba képviselése bűn volna Anglia ellen; ezért kell külön nemzeti és külön centrális parlament. Anglia még jobban szenvedne egy nemzeti — angol parlament — alatt, mint Írország. Mivel az utóbbinak nincs saját parlamentje, úgy elhalmozza az alsóházat ír ügyekkel, hogy az angolok teljesen háttérbe szorulnak. Egy megoldás kínálkozik: a britt szigetek föderációja. Milyen más irányban kereshetne az ír kérdésben megoldást Mr. Wilson, aki köztársasági föderalista?

Reánézve az egyetlen ok ebbe a dologba való beavatkozásra az, hogy az Egyesült Államokat az Angliával kötött szövetség mindaddig pellengére lesz állítva és belsőleg lázítva, míg az ír kormány nyíltan megvet minden elvet, melyen e szövetség felépült. Nem ajánlhatja Írországnak az önállóságot, amit Virginiától, Alabamától és a többi déli államoktól megtagadott, habár e vonakodás véres polgárháborút vont maga után.

Eddig, úgy látszik, senki sem vette észre, hogy a britt szigetek föderációjának kérdése a háború nyomása és e veszély újjáéledésének félelme alatt milyen sürgős stádiumba lépett. Az összbíróalmi kérdésekben egyáltalán nincs Nagybritanniának felelős kormánya, mert nincs összbritanniai parlament. A parlamentet senki sem

kérdezte meg, mikor a világháborúba beleavatloztunk. A külügyi államtitkár egyszerűen bejelentette, hogy a tegnapi napon haderónket az orosz-francia szövetség rendelkezésére bocsájtottuk, hogy mi is ehhez a szövetséghez tartozunk és már hadiállapotban is vagyunk! Mikor később a szövetségesek közt létrejött az a megállapodás, hogy egyik sem köt különbékét mindaddig, míg valamennyi el nem érte célját, — egy olyan megállapodás, amely abban a pillanatban keresztülvihetetlenek és fölöslegesnek tetszett (a cár megszegte volna, ha el nem úzték volna és a brest-litovszki békében Oroszország meg is szegte) — ekkor sem kérdezte senki az alsóház véleményét. Egyszerűen értesítették a bevégzett tényre 1, anélkül, hogy az engedélyt kikérték volna. Az ezután következő titkos szerződésekről még csak nem is értesítették. Szóval — amennyiben külügyi politikáról van szó — a britt birodalmat nem a parlament, hanem a Foreign Office kormányozza. Azt is mondják, hogy hiszen a parlament megtagadhatja a költségvetést és így övé az utolsó szó. A valóságban erről szó sem lehetett, mert a háború közepén abbahagyni a küzdelmet, egyértelmű lett volna az öngyilkosságot. Elképzelhető, hogy a birodalmi parlament a háborút megakadályozhatta volna 1906-ban, amikor a Foreign Office a stratégiai előkészületekhez fogott

De nem valószínű; gondoljunk csak Mr. H. G. Wells ismert könyvére „A világok harca”, amely 1898 ban jelent meg és ráeszmélünk, hogy már akkor égető kérdéssé vált a „Németország elleni ultimátum”. De ez a mi lehetetlen parlamentünk a Westminsterben teljesen képtelen volt a Foreign Office útjába állni. Sem ideje, sem képessége, sem kedve nem volt, hogy külügyi kérdésekkel foglalkozzék. A háborúban a sajtó hajszolta a háború folytatására és nehézkes, szellemtelen rutinjának a győzelem érdekében való felhasználására, így azok a férfiak, akiket a parlament a békekonferenciára küldött, megdöbbenve ébredtek világpolitikai tények tudtára. De még a háború nyomása alatt sem lehet rögtönözni világpolitikáit, mert a politikának ezt a fajtát nem lehet harcias és kötekedő nekivágással és hajszoló energiával csinálni, hanem tapasztalattal, gyakorlattal és szellemi kvalitásokkal, melyek egészen mások, mint amik a belpolitikához szükségesek. Bármit tegyen is Mr. Wilson, akinek megvan ez a széles látkörű szellemi képessége — a mi parlamentünk teljesen régimódi diplomatáktól függ.

A helyzet orvoslása az volna, hogy a három népnek (három, vagy ha a wallisiak követelik, négy) országos parlamentet kellene alkotni az egyes országok belső ügyei és egy szövetséges parlamentet a világpolitika számára. Akkor nem

volnának olyan miniszterei, akik azzal a biztos tudattal mennek a konferenciára, hogy Wladivostok Moszkva egyik külvárosa, akik, ha a Savoya nevet hallják, egy themseparti szállodára gondolnak, akik hazafiatlanságnak tartják kétségbevonni azt, hogy egy trónörökös, aki Anglia ellen háborút visel, zsebtolvajlásokkal szórakozik és akik azt hiszik, hogy úgy kell háborút viselni, mint ahogy veszekedő szomszédok a külvárosban egy döglött macskát, ami miatt marakodnak, a kerítésen át ide-oda dobálnak, ami g a dög birja. Munka- és szakmegosztás épp olyan fontos a népképviselőben, mint a végrehajtásban; vagy pedig azt kell hinni, hogy a népképviselő az egyedüli, aki nem törődik semmivel. Ez esetben pedig a képviselő menthetetlenül ki van szolgáltatva a hivatalnoknak minden olyan ügyben, ami kívül esik a mindennapi tapasztalatok körén. A külpolitika ezekhez az ügyekhez tartozik, és ha nem akarjuk, hogy emberek millióinak élete ezen túl is, az ő tudtuk és akaratuk nélkül, felelőtlen diplomaták játékszere legyen, meg kell lennie a képviselők egy csoportjának, amely Aldgate kerület belső ügyeivel és egynek, amely a Duna-kérdéssel foglalkozik. A mai parlamentünk Aldgate és Írország közt ingadozik. Nagyonbártsz olyan emberekből áll, akik bár a helyi és állami közigazgatás ügyeit úgy vezetik, hogy nem kell minden

reményt feladni arra nézve, hogy talán egyszer mégis megtanulják azt a mesterséget, amit űznek, akik azonban külügyi dolgokhoz és a történelemhez épp oly keveset sejtjenek, mint a magasabb matematikához, és akik születésüknél fogva épp oly képtelenek az emberi viszonyokat egy általános és összefoglaló keretben felismerni, mint amilyen lehetlenség számukra egy csendőr jelentése alapján fogalmat alkotni a legközelebbi vasúti állomás helyéről.

Adják meg Angliának a homerület és biztosítanak ezeknek a gentlemaneknek egy angol ügyekkel foglalkozó angol parlamentet, alkossanak egyidejűleg hasonló hatásköröket a skót és ír kiváló helyi nagyságoknak — és alakuljon egy központi szövetséges parlament, mint a magas politika szerve, mely átveszi az Európa feletti uralmat a külügyi és hadügyi hivataloktól. Egy ilyen szerv és az ennek révén biztosított parlamenti felelősség nélkül kénytelenek leszünk felelőtlen diplomatákat küldeni a népszövetségbe. Ezzel befolyásoljuk ennek a testületnek a demokratikus jellegét és tekintélyét; a szövetséges köztársaságok kifogásolni fogják, hogy a britt delegátusok megrögzött autokraták.

Ezért szerencse még inkább Anglia, mint Írország számára, hogy Mr. Wilsonnak a békekonferencián mint köztársasági föderalistának fel kell lépnie a monarchista és centralista visszafejlődéssel

szemben. Ha a szövetséges köztársasági államformát biztosíthatná Németország, Ausztria, Oroszország, a szláv területek és a britt szigetek számára, akkor ez az államforma volna szabály Európában és nem kivétel, mint a háború előtt; és az Egyesült Államok nyomban vezető szerephez jutnának a világ népei közt.

Az amerikai elnök volna az államfők doyenje, Nagy Károly, a Szent Római Birodalom császára, az apostoli felség a megbukott Habsburgok helyett. Nem is valószínű, hogy ez a csere rossz volna! Nincs is olyan régen, hogy az elhalt lord Salisbury, aki a császárnak Helgolandot adta, vonatkozott egy párisi kiállításra hivatalos képviselőt küldeni, mert egy tekintélyes királyságnak minden fölösleges érintkezést kerülnie kell a mulandó csöcseléduralommal, amit köztársaságnak neveznek. Még egy oly becsületes republikánus is, mint a közelmúltban Mark Twain volt, azt gondolta, hogy az amerikai követnek az európai udvaroknál jobban állna az udvari livré. Ma pedig Anglia kifálya úgy emeli poharát az amerikai elnökre, mint király a császárra.

Száz év előtt Wellington állt ott, ahol ma Wilson; izgatott udvaroncok és diplomaták sűrögtek körülötte, a nagy idő nagy embere körül. De Wellington, ez az igazi ír tetőtől-talpig, a régi rend mellett foglalt állást; megvetette ugyan a fejedel-

meket, de egyben gyűlölte a csőcseléket. Megnyerte a Waterlooi csatái; de az angol Byron azért mégis „vigasztalan szomorúnak” érezte magát. Mr. Wilson még szembeötlőbben nagy embere egy még nagyobb időnek, megüli azt a mértéket, amit a helyzet követel és a szövetséges köztársasági rendszer nagy művének a befejezője, amelyhez honfitársai 1776-ban az alapkövet letették.

V. FEJEZET.

A népszövetség. Mese és valóság.

Aki az európai helyzetet át tudja tekinteni és a háború igaz történetét ismeri — mert a fegyverszünetig ezt egyetlen hadviselő sem engedhette meg, most azonban mindnyájan megtehetjük és meg is kell tennünk — nagyon meglepődhet, ha Mr. Wilson 1918 januári beszédét (a tizennégy pontot) és ennek szeptemberi 27-i magyarázatát mégegyszer elolvassa. Mikor ezek a beszédek elhangzottak, úgy kellett tekinteni őket, mint a központi hatalmak ellen emelt vádat és azt a követelést, hogy kezességet nyújtsanak a jövőbeli jó viselkedésükért. Ma ugyanezek már tulajdonképpen egyenesen Mr. Wilson saját szövetségesei ellen irányulnak. Szinte hallani lehet Mr. Balfourf, lord Greyt, lord Robert Cecilt, M. Pichont, Mr. Poincarét és Sonnino bárót, amint mondják: „Remélem, nem engem gondol?!” És Mr. Wilson,

mint rendesen, híres mosolyába burkolódzva, feleli: „Önök túlszerények, uraim, önöket gondolom és mivel a központi hatalmakat megsemmisíthetik senki mást, mint Önöket.”

És akkor kitör a pokol! Hogy francia diplomáták és angol junker birtokosok évi 3000 font jövedelemmel eltűrjék egy amerikai tanár leckéztetését, ez olyan jelenség volna, ami nekik maguknak is a végítélettel volna egyértelmű; és néhányan közülük ennek az érmésüknek bizalmas magánkörben már kifejezést is adtak. De az elnök londoni hallatlan személyes sikere gátat vetett ezeknek a berzenkedő snoboknak. Manapság az kapja meg Nagy Károly szerepét, aki megtudja játszani és az jut a tiarához, aki viselni tudja, A Buckingham-palota nagy bankettje és a Guild Hall-i fogadás után nem lehetett tovább kérdéses, hogy az isteni jognál fogva, amit jellem és személyiség képvisel, ki Nyugateurópa uralkodója. De éppen akkor, mikor Mr. Wilson a Guild Hall-ban nagy beszédét tartotta, megszámlálták a szavazatokat, melyeket két héttel azelőtt az alsónád választásoknál leadtak; és a rákövetkező napon megsemmisítő erejű parlamenti többsége lett annak a pártnak, amelylyel Mr. Wilsonnak a békekonferencián minden erőfeszítéssel küzdenie kellett, hogy a tizennégy pontját védelmezze. Az elnök a Guild Hallban, ezt mondta;

„A beszédekben, melyekkel engem üdvözöltek, azt a gondolatot látom, hogy önök (a szövetségesek) azért viseltek háborút, hogy a régi rendet megszüntessék és egy újat teremtsenek, és hogy ennek a régi rendnek az alapja az a bizonytalan helyzet volt, amit hatalmi egyensúlynak nevezték, az a helyzet, amit az a kard dönt el, amit a mérleg egyik, vagy másik serpenyőjébe dobnak, amit az éber féltékenység tart fenn és a lappangó, de kiirthatatlan érdekellentétek őriznek meg.”

Szerencsétlenségre éppen akkor kapták bérbe öt évre a hatalmat a parlamentben a régi rend képviselői, azoktól a bejegyzett választóktól (az egésznek körülbelül a fele volt), akik nem voltak lusták szavazati jogukkal élni. Arra szavaztak, amennyiben egyáltalán mondható, hogy valami Jkonkrét dologra szavaztak, hogy a császárt fel kell akasztani; és jellemző a politikai bölcseségükre, hogy ezért az elégtételért épp azt a pártot juttatták hatalomra, amely bizonyára minden tőle telhetőt el fog követni, hogy Németországban mielőbb visszaállítsa a monarchiát, és amely Mr. Wilson ellenfeleihez olyan közel áll, hogy a népszövetség első felvonása nagyon könnyen a britt kormány és az amerikai ellenzék egyesülésével végződhet az amerikai kormány és a britt ellenzék ellen. Mindez azt bizonyítja, hogy Mr. Wilsonon pártpolitikával nem lehet segíteni. Neki egyenesen

kell haladnia az útján, mint a sors emberének, aki a saját sikerétől függ és akit az emberiség félelme és reménye és a fejlődő gondolat hatalma kísér és hajt és neki tul kell tennie magát választási eredményeken, mint aki jól ismerheti a szavazatok értékét.

A 14 pont pogrammjában a népszövetség a legkeményebb dió. Ki kell most fejtenünk, hogy milyen lesz ez a szövetség a valóságban. A Guild Hallban így írta körül Mr. Wilson: „Nem egy népcsoport, mely egy másikkal áll szemben, hanem a nemzetek egyetlen mindent fölülmúló hatalmas csoportja és a világbéke hűséges őre legyen”, — mire hatalmas tetszésnyilvánítás tört ki.

E definíció szerint a szövetség továbbra is csak egy csoport marad: „Az emberiség parlamentje” és a „világ föderációja” tehát ezentúl sem jön számításba; és Anacharsis Kloodtz, az emberiség szócsöve, továbbra is csak bolond marad. Ez rendben is van így. Mert Anacharsis Kloodtz sajnos még mindig beszél, dacára annak, hogy már leguillotinozták és mindenütt, de főleg az Egyesült Államokban ma is kísért, ahol körülbelül minden héten alakul egy új örült séma, amelynek célja a világ összes népeit, fehéreket és feketéket, barnákat és sárgákat, keresztényeket és pogányokat, vad és civilizált államokat, melyek akár olyan nagyok mint az Unió, vagy olyan ki-

csik, mint San Salvador, hogy Monacói és Andorrát ne is említsem — Hágában összehozni. Ott boruljanak egymás nyakába, cselekedjenek olyasvalamit, amit egészen bizonytalanul körülírva, a vizzálykodások megszüntetésének neveznek egy ezeréves birodalom azonnali felállításának kilátásával).

Ha ez az ötöiet csak a nyakatekert amerikaiakra szorítkozna, nem jelentene semmit. Én igen jól ismerem ezt az emberfajt. Állandóan leveleznek velem, mert azt hiszik, hogy én vagyok a világ legnyakatekertebb embere. De lord Robert Cecil, a népszövetség hivatalos diplomatája, kijelentette, hogy a népszövetség nem valósítható meg, ha a világ minden népét fel nem öleli. Valóságban attól függ a népszövetség kereszt ül vihetősége, hogy csak gondosan kiválasztott, politikailag és pszichologiailag egyenlő államok részvételére szorítkozzék. Miközben e sorokat írom, jut értésemre, hogy Leon Bourgeois ur francia álláspont-ról tekintve ugyanerre a felfogásra jutott. Egy ilyen szövetségben autokrácia nem lehetséges, mert egy autokrata meghalhat, megbolondulhat, alkoholistává válhat, megvásárolható lehet, és csak úgy tud az országában uralkodni, ha hatalmát kisebb autokraták százaira ruházza át, akik semminemű szervi összefüggésben nem állanak egymással és azonkívül ugyanolyan emberi eshetőségeknek vannak

kitéve, mint a főautokrata. Elméletben az amerikai elnöknek sincs meg a hatalma ahhoz, hogy az országot, mely féltékenyen öröködik demokratikus jogai felett, bármily irányban lekösse. De ha kezeskedik azért, hogy az Egyesült Államok az egyik vagy másik megegyezést a következő húsz évben tartják, akkor nem lesz olyan amerikai, aki vonakodnék e kötelezettség alapján akár egész vagyont lekötöni. Viszont, ha valamelyik keleti cár, akinek korlátlan hatalma van, hasonló ígéretet tesz az országa egy kötelezettségének teljesítésére, akkor ennek beváltása öt hónapra, sőt öt percre sincs biztosítva: ennél fogva épeszű ember ilyen ígéretre íiz fontot sem fog kockáztatni. A népszövetség szilárdsága tehát attól függ, hogy a résztvevő államok megbízható ígéreteket köthessenek, azaz hogy felelős kormányuk legyen. Az autokrácia nem teljesítheti a szállítási kötelezettségeit, és ez dönt a népszövetségbe való felvétel kérdésében. Az orosz szövetség összeomlása éppen ezt bizonyítja, hogy még egy időleges szövetség sem mondható biztosítottnak, amelyet autokráciával kötöttek.

A népszövetség tagjai közt azonban nem csupán jótállási viszonyoknak kell fennállania. Egy nemzeteken felülálló törvényhozást és egy nemzeteken felülálló törvényzékei kell megalkotni, mint ahogy az Egyesült Államok egy államok feletti törvény-

hozást és törvényszékei állítottak fel. Azaz — hogy érthetőbben fejezzem ki — minden a nemzeti területen kívül eső ügyet közös törvény és közös törvényszék kezeljen. De csak olyan nemzeteknek lehet közös törvényük és törvényszékük, amelyeknek a jogról és jogtalanságról, a törvényről és jogorvoslásról hasonló felfogásuk van. Hasonló nyelvet kell beszélni, mely azonban váltokozhat az angol, francia, a német vagy svéd tájszólások közt. Lehet egy féltucat különféle szavuk az igazság, a nő, isten, becsület és emberieség kifejezésére, de ha e különböző szavak értelme legalább hozzávetőleg nem egyezik, úgy a közös törvény és törvényszék is lehetetlen. Annak a kísérletnek, mely olyan embereket, kik ötven Istenben hisznek és emberáldozatot hoznak és olyanokat, kik egy Istent imádnak, vagy hitetlenek közös munkára akar összehozni, hajótörést kell szenvednie. Olyan fajok, melyeknél az asszony csak tenyészállat, amelyet a férfi, ha teheti, tucatszámra vesz magának, nem haladhatnak együtt azokkal, melyeknél a nő feleség és anya. Azoknak a fajoknak, melyeknél a kormányt kritizálni halálos véték, nem lehet politikailag közösségük azokkal, melyeknél mindenkinek választási joga van és annyit gáncsolhatja a kormányát szóban és írásban, amennyit csak jól esik. Emberek, akik különféle fajokhoz tartoznak, aligha fogják meg-

találni a közös törvényhez és joggyakorlathoz vezető utat,

A nehézség, melyet a népszövetség felállításánál le keil győzni, nem abban áll, hogy minden nemzetet felvegyen, hanem inkább abban, hogy az alkalmatlanokat kizárják. Tizenkét évvel ezelőtt az orosz cár lett volna a legbuzgóbb pályázó a népszövetség tagságára példáját követte volna azonnal a kínai császárné, sőt esetleg a tibeti láma is. Ha bekerültek volna, vagy teljes megbénulás íett volna a következmény, vagy hasonló abszurd helyzet állt volna elő, mint as amerikai déli áliamokbsn a polgárháború után, ahol az amerikai nyakatekertség olyan államokban, ahol a rabszolgaságot megszüntették, a legeíler4étesebb „fehér és fekete jogot és törvényt vezetete be.

Mihelyt belátják, hogy a népszövetséget csak közös eszmék és közös berendezkedések felett rendelkező, egyenlő civilizációjú és körülbelül egyeniő világnézetű népek között lehet létrehozni, kétségtelenné válik az a tény is, hogy az alapkövekéi ahhoz a szövetséghez, melyben Anglia és az Egyesült Államok résztvesznek, csak a Kárpátok és a Rocky Mountains között lehet megtalálni. Tagja kizárólag köztársaság vagy alkotmányos monarchia lehet, hol az uralkodónak sokkal kisebb személyes hatalma van, mint egy amerikai elnöknek volna, ha egész életére szólna

a megválasztása. Előrehaladt munkás- és szocialista-mozgalom és élénk tudományos élet fölött kell rendelkeznie. És el kell készülnie arra, hogy más népszövetségek is fognak alakulni a sárgák, az indiánok, esetleg a szlávok és a latin-amerikaiak között. Az emberi társadalom politikailag a bomlás állapotában van és bizony igen soká fog tartani, míg, egy egységes tömbbé kristályosodik. Azzal, hogy erre az egységes tömbre várunk, nem lehet a háborút legyőzni. Inkább meg kell alakítani az első népszövetséget, amelynek oly hatalmasnak kell lennie és amelyet oly bölcsen kell vezetnie, hogy senki se merje azt a veszélyes és szörnyű merészséget kockáztatni, hogy hadat üzenjen neki.

Az alapelve kimagyarázása után pontosan látjuk, hogy hol kell a munkát elkezdni. Az emlí tett okoknál fogva nem lehetséges a béke a világon és így a népszövetség sem, ha az Egyesült Államok, Nagybrittania, Franciaország és Németország nincsenek egy szövetségben. Egy ennél szűkebb szövetség csak az eddigi támadási és védelmi szövetséget hosszabbítaná meg. A tízenégy pont és a fegyverszünet elfogadásával e négy ország a népszövetség programjának álláspontjára helyezkedett. Ha a népszövetség már áll és használhatóságáról meg lehet győződni, Belgium, Hollandia, Svéd- és Norvégország maguktól fognak

hozzácsatlakozni. Hogy Olaszország, Spanyolország és Görögország azonnal csatlakozik-e, vagy egy Délamerikával kötendő külön szövetséggel fog foglalkozni, azt nem is kell bővebben magyarázni; bizonyára nem vonnák ki magukat csak azért, hogy egy új vallásháborút indítsanak a protestáns Észak ellen. A barátságukra lehetne számítani. Őszintén szólva, talán még munkaképesebb volna a szövetség nélkülük a tagadhatatlan temperamentum különbség miatt. Az északi szövetség lesz olyan erős, hogy érdemes megkezdeni; és ez már elegendő. Igen közel áll az a veszély, hogy többet esznek mint amit meg tudnak emészteni; belső súrlódások szaporítása túl nagy ár volna a külső erő fölöslegéért. Ezekből látható, hogy az ellentét Mr. Wilson és Mr. Clemenceau közt, mely egy a francia kamarában december 27-én kezdődő és három napig tartó vitában lépett előtérbe, nem olyan áthidalhatatlan, mint ahogy első pillanatban feltűnt. Mr. Wilson azt mondja: „Ha a jövő nem hoz mást, mint egy újabb kísérletet arra, hogy a csak hatalmak egyensúlya tartsa fenn a világképét, akkor ki kell jelentenem, hogy az Egyesült Államoknak ez nem érdekük és csak olyan szövetséghez csatlakoznak, mely mindnyájunkat magába foglal.” Clemenceau szerint: „Van egy régi szisztéma: a hatalmak egyensúlya, ehhez én hű maradok. Ez a szisztéma most látszólag megbukott; de ha egy

ilyen hatalmi egyensúly létezett volna a háború előtt, és Anglia, Amerika, Franciaország és Olaszország el tudta volna határozni magát annak kijelentésére, hogy ha valaki bármelyiküket megtámadja, az egész világgal találja szembe magát, akkor sohasem lett volna ez az irtózatos háború lehetséges. Ez a szövetségi szisztéma lesz a vezérgondolatom a konferencián; minden elképzelhető áldozatot meghozok ennek az érdekében.” Clemenceau úr szövetsége tehát szerencsére reménytelenül összeegyeztethetetlen a Klootz-féle „emberiség szövetségével”. De a népszövetség praktikus alakulásával összeegyeztethető. Mert a népszövetség olyan egyesülés volna, melynek a háború ellenében és a béke érdekében, az oligarchia és autokrácia ellenében és a demokrácia érdekében a hatalmi egyensúlyt fenn kellene tartani.

Meg kell még említeni, hogy a régi szisztéma alapján a szövetség tehetetlennek és gyengének bizonyult a háború elkerülésére. Igen helyes, ahogy Clemenceau mondja: „Ha Anglia, Amerika, Franciaország és Olaszország el tudta volna határozni magát annak kijelentésére, hogy ha valaki bármelyiküket megtámadja, az egész világgal találná szemben magát, úgy sohasem lett volna ez az irtózatos háború lehetséges.” De éppen ez a kijelentés volt az, amit a hatalmak semmi szín alatt sem akartak megtenni. Egyízben már leírtam, hogy

(tizennyolc hónappal a háború előtt) mennyire sürgettem, hogy Anglia adjon egy ilyen nyilatkozatot, és hogy Lord Greyt tizennyolc órával a háború előtt, mikor a fegyverek már majdnem működésbe léptek, sem lehetett rávenni még arra a kijelentésre sem, hogy Anglia fegyveresen sikra száll Belgium semlegességéért. Mr. Clemenceau emlékszik rá, hogy fellélegzett a francia kamara, mikor Lord Grey végre kiugrott a lesből, miután kivárta, hogy a háborút elkerülni és a britt oroszánt visszatartani ne legyen mód. A csalóktól kormányzott Oroszország, amely mozgósításával siettetett a háborút, összeomlott, Olaszország elővigyázatosan kivárta, míg számára a háború előnyössé vált. Amerika nem mozdult, míg Észak-Franciaország és Belgium romhalmazzá nem lett. Clemenceau ur aligha gondolhat erre a szövetségre, mikor a régi szisztémáról beszél, ami mellett híven kitart. Ennyi erővel azt is kimondhatná, hogy a reimsi romokhoz marad hű, vagy ahhoz, amit (Franciaországban) egy millió francia feláldozásának neveztek, akiknek azért kellett meghalniok, hogy Anglia éljen. Azt hiszem, nem kell bővebben kifejteni, hogy mi legyen a, népszövetség. Nem lehet más, mint egyenlő célú és egyenlő érdekű népek egyesülése., Azzal a kérdéssel kell most még foglalkoznunk, hogy milyen fokig ruházzák át a népek szuverén jogukat az egyesített organizációra.

VI. FEJEZET.

Németország és a népszövetség. Clemenceau tervei. A biztonság szüksége. A leszerelés. A semle- gesség. Összefoglalás.

Azzal a kérdéssel, hogy Németországot fel kell-e venni a népszövetségbe, azt hiszem nem is kell foglalkoznunk. Ha nem veszik fel, akkor a népszövetség nem lehetséges, hanem csak olyan egyesülésről lehet szó, melynél Franciaország és Itália, Anglia és Amerika támogatását úgy használja fel, hogy német és osztrák területeket annektálnak. Ez annyira szembetűnő, hogy a londoni és washingtoni fingoknak, bármilyen engeszteletlen németgyűlölőknek képzelik is magukat, azonnal fel kell fogniok, hogy Németország nélkül a népszövetségben nagy hátrányban lesznek. Mitöbb: már ma is érzik ezt a hátrányos hely-

zetet, mikor még nincs meg a népszövetség. Mert a francia és olasz jingók a helyzet urai és nem is titkolják azt az elhatározásukat, hogy Tirol és a Rajna vidék (Jugoszláviáról nem is szólva) egyes részeit annektálják — nem törődve azzal az irre-
 dentizmussal, mely az ilyen annektálásból okvetlen következik. Az annekszió, mint olyan ellen, alapján véve az angol és amerikai jingóknak valószínűleg nem lenne kifogásuk; de nagyon ellene lesznek, ha végül — akár akarják, akár nem — saját erejüket kell latba vetni és ha nem kapnak semmi ellenértéket azért, hogy a latin diplomaták jól kifejlett egoizmusát szolgálták. Előbb vagy utóbb maguk Jogják Németországot hívni, hogy ellensúlyozzák a déli államokat.

Németország tehát bizton számíthat a felvételre. A dolog elhúzódhat ugyan, nem mintha a németeket egyelőre számításba sem vennék, hanem mert nincs szilárd kormányzatuk. Amint láttuk, egy szilárd kormányzat sem adná meg a lehetőséget számukra a népszövetségbe való belépésre, akár a Hohenzollernek isten kegyelméből való uralmának a resztaurációja, akár valamilyen jóléti bizottság felelőtlen erőszakos kormánya is volna. De ha olyan kormányzati forma fog Németországban kifejlődni, amely a népszövetségnek megfelel (és ez valószínű is), úgy Németország kétségtelenül tagja lesz, ha a szövetség becsületos

alapon jön létre és valószínűleg tagja lesz még akkor is, ha a szövetséget a jingó-féltékenység fogja uralni. Angol-amerikai szempontból nagyon is kívánatos lesz a belépése.

Egyelőre azonban az angol-amerikai jingóknak és még inkább az angol-amerikai teoretikusoknak tekintettel kell lenniök Franciaország érzékenységre, amelynek hatása már mutatkozott is Clemenceau maradi ragaszkodásában a régi diplomáciához. (Tulajdonképpen ez a régi diplomácia minden árnyoldala mellett is fényesen megbosszulta Sedant.) igazán könnyű a britt flotta vasfalai mögött, vagy a nagy tenger túlsó partján ülni és azt kívánni Picardia, vagy Belgium lakosaitól, hogy az új erkölcsi világrendben, de egyszersmind a „Dicke Berta” lőtávolságán és a bombavető repülőgépek működési körén belül biztonságban érezzék magukat. Még az aránylag biztos London sem tud ebbe belemenni, ahol a háborús évek alatt éjjel nem volt szabad a toronyóráknak ütni és nem lehetett egy ablakot sem kivilágítani és ahol borzalommal hallgatták a védőütegek dörgését.

Ha a brutális fizikai erőbe vetett hitét fel akarjuk áldozni, akkor a biztonság szükségességének hatalmasabban mint valaha fellépő érzése a teljes leszerelés követelésében fog kifejezésre jutni. Csakhogy egyik nagyhatalom sem lesz hajlandó magát igazán lefegyvereztetni. Mr. Clemenceau

határozottan kijelentette, hogy Franciaország még Anglia leszerelésébe sem egyezhet bele; követelni, fogja az angol flotta fenntartásai. Azóta már ő maga is belátta, hogy ezt a kérdést nem lehet oly könnyen megoldani. Ha Picardia és Belgium lakói körültekintenek szétrombolt házaikon, kifosztott gyáraikon, elpusztított gyümölcsöskertjeiken és telezsúfolt temetőikön, azt fogják mondani; „A pokolba a britt flottákkal! Érhetett volna-e bennünket nagyobb csapás, ha egyetlen angol hajó sem úszna a tengeren? Nem éhezünk-e mi is a németekkel együtt? Szenvedett-e Németországban egyetlen falu, vagy város olyan rettenetesen, mint mi? Nem ez a flottaépítési verseny volt-e az oka az egész szerencsétlenségnek? Ki más fizeti érte a számlát, mint mi? És most azt mesélték nekünk, hogy Amerika egy nagy flottát akar építeni és így az egész veszedelem újra kezdődik?” — így fogja a pusztulásnak ugyanaz a színjátéka, amivel Clemenceau Wilsonnal szemben ellenállását támogatja, mindkettőjüket a szoros együttműködésre kényszeríteni.

Angliában nem sokat fognak érni ezzel a bizonyítgatással. Ha a britt államférfiak mernének őszinték lenni, akkor beismernék, hogy a britt flottaerő csökkentésére irányuló javaslattal egy percre sem lehet komolyan foglalkozni és hogy Wilson negyedik pontja („A nemzeti fegyverkezést

arra a legkisebb mértékre kell redukálni, amit csak a nemzeti biztonság megengedhet”) Angliát nem kötelezi a flottája apasztására. Mert Anglia nemzeti biztonsága okvetlenül megköveteli a tengerek feletti uralmat. Az Egyesült Államok ez ellen aligha fognak kifogást emelhetni, mert az ő hazafiak is siettek kijelenteni, hogy nekik is egy „győzhetetlen armadát” kell építeniök. De mihelyst ennek a flottának az első hajóját vízrebocsájtják, minden következő angol hadügyminiszter feladata az lesz, hogy ugyanúgy végezzen vele, mint a némettel, amíg csak a régi rend, amire Clemenceau épít, helyet nem ad az újnak, amelyet Wilson kíván.

Lássuk, mennyire befolyásolta magát a leszerelési problémát a háború. Kétségtelen, hogy a leszerelés értéke a béke biztosítása szempontjából lényegesen csökkent. Mert bebizonyult, hogy erőszakos sorozásokkal nevetségesen rövid idő alatt milliós hadseregeket lehet a földből előteremteni és hogy haderők tengeri szállítása terén eddig lehetetlennek látszó feladatokat a legnagyobb könnyűséggel oldották meg. Egyetlen nemzetet sem lehet meggátolni, hogy titokban meg ne teremtené azokat a gépberendezéseket, melyek a leggyorsabb fegyvergyártásra szükségesek. A legfélelmeőbb fegyverek ma a levegő fegyverei; és azt a százezernyi kereskedelmi repülőgépei, ami a

háború után keletkezni fog, igen könnyű lesz hadigéppé átalakítani.

Rájöttünk, hogy lehetetlen békeidőben teljesen felkészülni egy új háborúra (jóllehet, mindegyik hadviselő ezzel vádolja ellenfelét). Tudjuk, hogy az élet közepette el kell készülnie lennünk a halálra, kész végrendeletét, tiszta lelkiismerettel és helyesen lezárt erkölcsi mérleggel. Épp így tudjuk, hogy a béka kellős közepén állandóan fenyeget a háború és hogy fegyvereinket lövésre készen kell tartanunk. A valóságban azonban egyik esetben sem vagyunk semmire sem elkészülve. 1914-ben, amint látható, Anglia volt legjobban felkészülve a háborúra; de ezek az előkészületek nem sokkal haladták meg a normális állapotot és sem kifogástalanok nem voltak, sem annak a szerepnek nem feleltek meg, melyet a kontinentális háborúban játszanunk kellett. Az összes hadviselő államban ki kellett terjeszteni a védkötelezettség korhatárát; és a hadseregeknek előbb meg kellett tanulniok a mesterségüket, miután kezdetben az egész vonalon és minden oldalon csődöt mondott az addigi tudományuk. Ebből következik, hogy a lefegyverzett népek épp úgy tudnak irtóháborút viselni, mint a felfegyverzetek, föltéve, hogy el vannak határozva a harcra. Ha a küzdelemre meglesz a szándék, meglesz az eszköz is. És ennél gyakorlatlanabbak és készületle-

nebbek a harcolók, annál borzasztóbbak lesznek a szenvedések és irgalmatlanabb a mézszárlás.

Más oldalról a robbanó lövegek, mérges gázok, repülők, hetven kilométerre hordó ágyuk segítségével olyan irtózatosan megnövekedtek a pusztítás lehetőségei, hogy a szükséges védelem, még ha sikeres is, a polgári lakosság életét épp oly tűrhetetlenebbé teszi, mint magát a katonáét. Sőt talán még tűrhetetlenebbé, mert hiszen a katonának nincs más dolga, mint halált osztani és a halál ellen védekezni, míg a polgári lakosnagnak nemcsak a katonaságról kell gondoskodnia, hanem saját magáról és gyermekeiről is és mindezt ilyen rettenetes viszonyok közt, A költségek és az erkölcsi bomlás dinenziói rémületesek. Azelőtt a háború királyok sportja volt, fejedelmi különtség, amit megengedhettek maguknak és ami néha meg is érte a fáradságot és költséget. Voltak esetek, mikor elvesztett háborúból is hasznot lehetett húzni. De a mai költségek már minden tréfán kívül állanak. Hogy a nemzeti jövedelem a hadviselő államokban soha igazságosabban meg nem oszlott, mint éppen a háború alatt hogy munkások milliói családjaikkal együtt a háborúban jobban táplálkoztak és ruházkodtak, mint azelőtt valaha is, hogy dacára ennek egész sereg vállalkozó rengeteg nyereségre fect szeret, mindez nem képes az uralkodó osztályt megvigasztalni azzal szemben,

hogy a rendes bevételének több mint egyharmadát elveszik adóban, hogy a megmaradt kétharmad vásárlóértéke a felére csökkent és hogy a vagyonaadó Damokles-kardja állandóan feje felett függ. Jóllehet a vagyonaadó azon a nevetséges feltevésen alapszik, hogy a hadi-, győzelmi- és békekölcsönök számadatai mást jelentenek, mint a jövő termelését terhelő kamatköveteléseket; de ez nem képez akadályt abban, hogy ezeket a kamatköveteléseket ne konfiskálják és a vagyonosokat ne kényszerítsék arra, hogy javaikat vagy ipari vállalkozásaikban fekvő részesedésüket az államnak zálogba adják, amit aztán egyszerűen elszámolnak nekik vagyonaadóba. Ehhez számít kilencmillió áldozata a háborús ragálnak, ami semmivel sem kevésbé rettentő, ha spanyolnáthának is nevezik; ehhez számít az a bizonytalanság, hogy vajjon maguk a győztesek elkerülhetik-e a forradalmakat, melyek a legyőzött országokon végiglágnak. A lengyel bankárnak, Blochnak, akinek a jóslásait a háború hazugságoknak bélyegezte meg, úgy látszik főtízében mégis igaza lesz, hogy a modern háború a tömeggyilkosság fokáról államöngyilkosságkig fejlődött.

Remélhetőleg átjutunk ezen a holtponton, mert a népek a leszerelésnél is jobban félnek a jövő háborútól, amelynél a felszerelésre szükségük volna. A leszerelés nem biztosíték a háború

ellen, de ha az volna is, morálisan igen kis értéke van, Az a béke, mely a harcképtelenségen alapszik, nem ér többet, mint az, melyet láncokkal és bilincscsel biztosítanak. A nemzetek leszerelése hasonlóképpen fog végbemenni mint az egyes emberek leszerelése. A kétes civilizáciájú területeken az emberek töltött pisztolyly-al járnak. De akik New-Yorkba, Parisba vagy Londonba jönnek vissza, le sem kell őket fegyverezni; maguktól eladják a pisztolyt, hogy esernyőt vegyenek helyette. Sem Anglia, sem Amerika, de Franciaország és Németország sem fog ekét csináltatni kardjából addig, míg enélkül is nem érzi biztonságban magát. De nem fognak egy percig sem gondolkozni, hogy megszabaduljanak tőle, mihelyt nélkülözhetőnek gondolják. Mert a felszerelés bizony méregdrága és a kötelező katonai szolgálat olyan terhes, hogy csak akkor lehet egyáltalán elviselni, ha a nemzeti lét veszélyeztetését hárítja el.

Az általános védkötelezettség megszüntetése, mely igen népszerű lenne, ha jól proponálják, talán kiegyezésnek is elfogadnák. Minden körülmény láthatja már, hogy nemcsak, hogy háború esetén ad hoc bevezetheti a védkötelezettséget, de hogy (mint Angliában történt) annyi önkéntest kaphat, ami a véd kötelezettséget fölöslegessé teszi. Viszont a wilsoni negyedik pontnak eleget tesznek a védkötelezettség megszüntetésével. A véd-

kötelezettség háború esetén. való bevezetésének lehetőségével a háttérben egy hivatásos hadsereggel, amelynek nagyságát csak a nemzeti biztonság kaucukfogalma korlátozza, nagystílusú fegyvergyártás titkos előkészületeivé! és szárazföldi-, vízi- és légjáró-művekkel, melyeket hadicélokra is lehet használni, már egész szép kis állszerelést lehet produkálni. És ennél többre ma egy nemzetet sem lehet kényszeríteni, Anglia uralkodó osztályai előtt minden, még a legforradalmibbnak látszó politikai reform is kivihető, ha úgy csinálják meg, hogy végeredményben minden a régiiben maradjon. Dickens kérdése: „hogyan kerülhet el, hogy valamit tegyünk”, ma épp olyan találó, mint azelőtt. De az eredmény nem felel meg mindig a szándéknak. A mi különleges esetünkben a háborús hajjam nagy mértékben csökkenthető, ha úgy teszünk, mintha teljesen meg akarnók szüntetni. A csaló így aztán sokszor áldozatául esik a saját csalásának úgy, hogy végül be kell látnia, hogy ugyanazzal a fáradsággal becsületes ember is lehetett volna.

Mindez a szárazföldi haderőkre vonatkozik és nem a flottára és a blokádra. Ezen a ponton nem létezik engedmény. Mr. Wilson ugyanúgy azt is követelhetné az angoltól, hogy vágassa le a jobbkezét, mint hogy mondjon le a flottája mostani nagyságáról és olyan arányú további

növeléséről, melylyel minden lehető flottakombináció felett fölényben maradhat. És az amerikai tengerészeti államtitkár, Mr, Daniëis, aki pedig épp oly kevésbé tűzokádó, mint akármelyik quäker, félreérthetetlenül kijelentette, hogy az Egyesült Államoknak okvetlenül hatalmasabb flottát kell építeniök, mint az angol, mindaddig, míg a népszövetség az utóbbit fölöslegessé teszi. Ez az állapot az elképzelhető legkedvezőbb kiindulási pont a népszövetség számára. Mert ha a népszövetség nem teszi mindkét flottát „nemzetközivé” és meg nem akadályozza az u] versenget, akkor ebből múlhatatlanul új háborúnak kell kifejlődnie, amelyben Anglia áll az egyik oldalon, Amerika a másikon és Japán Isten tudja hol!

Ilyen kilátások elviselhetetlenek; mert mindkét ország segédforrásai oly gazdagok, hogy a kettő közti fegyverkezési verseny minden képzeletet felül kell, hogy múljon. A végén az elkerülhetetlen összecsapás példátlan katasztrófát jelentene. Mindazok az előkészületek, melyeket a szegény Németország — akinek mindene a kirakatban feküdt és akinek a nehéz munkáját igen rosszul fizették meg — a háborúra megtett, távolról sem hasonlíthatók össze az angol-amerikai előkészületekkel a következő háborúra. Azonkívül az angolok és amerikaiak rokonok és ezért úgy tudják egymást gyűlölni, ahogy idegenek nem is

képesek. Az egész 19. században a németek és angolok közt nem volt ellenszenv; szövetségesek és barátok voltak.

Ugyanebben az időben pedig az amerikaiak és angolok közt állandó elkeseredettség lappangott és a közeli rokon angol és ír közt sem volt a viszony szívesebb, A legutóbbi ünnep az Óceánon túli évszázados barátság tiszteletére egész különösen szemtelen politikai fogás volt. Az első hadihajó, amit Mr. Daniels épít, ha a népszövetség nem jön létre, olyan amerikaellenes áramlatot fog Angliában kiváltani, amihez képest a németellenes mozgalom szerelmes civódás.

Ezek a rettenetes kilátások parancsolólag követelik a megoldást — népszövetséggel, vagy anélkül, A két hatalomnak meg kell egyeznie flottaépítésük terjedelmében, ünnepélyesen le kell mondaniuk a versengésről és olyan kötelezettségeket magukra vállalniok, melyek erkölcsileg kizárják, hogy a népszövetségre való tekintet nélkül Európára kimondják a blokádot, vagy egymást megtámadják. Azok után, amiket átéltünk, ennél kevesebbel nem érhetjük be; többet pedig nem lehet kierőszakolni. Mert ha egy szép napon Anglia és Amerika elhatározzák, hogy a népszövetséget szét-rúgják, akkor ütőit is az utolsó órája. A népszövetséget csak lelkiismeret és ész tarthatja fenn. Ha hatalmasabb tagjai ismét elő akarják idézni a

mai anarchiát, nincs semmi anyagi garancia, ami ezt megakadályozhatná. Ezzel elejétől fogva tisztában kell lennünk. A szövetségnek szüksége lesz természetesen karhatalomra; de mint ahogy az állami rendőrség nem lehet olyan erős, hogy az egész lakosságot visszatartsa egy olyan cselekedettől, melyre elhatározta magát, épp oly kevésbé lesz a szövetség karhatalma abban a helyzetben, hogy visszatartsa a tagjait a háborús barbárságba való visszaeséstől, ha ezek az után vágyódnak. Valamit lehet majd fenni a különböző hadiszerek, mint gránátok, tüzérségi anyagok, óriási felhalmozása ellen; mert remélhetőleg joga lesz a szövetségnek az ilyen dolgokat szemmel tartani és ezekről mindig felvilágosítást követelni. A kereskedelmi tengeralattjáróknak torpedó csövekkel való felszerelését népszövetségi törvény alapján meg lehet tiltani. Ha a népszövetség keresztülviszi, hogy a sajtót felelősségre lehessen vonni a külpolitikai kérdések kezeléséért (mert a hadsereggel és a flottával foglalkozni és a sajtóval nem, annyit jelentene, mint a bajnak a szimptomáját gyógyítani és a tulajdonképpeni okát elhanyagolni), kell hogy joga legyen, ha már a teoretikus háborús apostolok ellen, mint Darwin, Ruskin, Tennyson és ezek német tanítványai ellen nem is, de legalább ez à la Bernhardi-féle tanulmányok és a sajtóhadjáratok ellen eljárni, melyek a leghatáro-

zottabban háborúra uszítanak. Eleinte ez nehézségbe fog ütközni.

De később, midőn azon elterjedt felfogás mögött, hogy a háború bűncselekmény az emberiség ellen, egy organizált hatalom fog állami, akkor könnyebb lesz a háborúra, mint bűnre való izgatást megszüntetni.

Szándékosan hagyom ki a „kényszer eszközt”, melyet általánosan ajánlanak, de nem eléggé gondoltak át: valamelyik engedetlen nemzet számkivetése és gazdasági bojkottja. Ez nagyon kétélű fegyver. Nem büntetjük a bűnöst, hanem saját lelkiismeretére bízunk, vagy rendőrt hívunk. Nem vethetjük meg őket anélkül, hogy ugyanakkor magunkat is meg ne vessük általuk. Nem bojkottálhatunk egy vevőt anélkül, hogy a vásárlót el ne veszítsük. Ez éppen úgy fennáll nemzetek, mint egyének között. Ténylegesen nincs más eszközünk, mint a lelkiismeret és az erőszak hatalma. A népszövetségnek meg kell szüntetni egy elvényt eszközt, mely a régi diplomáciának igen fontos volt, ha zavarokból akart kibújni: A (fiktív) semlegeséget. Ha valamely országot semlegesnek deklarálnak, az annyit jelent, mintha bizonyos tekintetekben nem is létezne. De azért természetesen mégis létezik. Háború előtt Belgium és Görögország diplomatikus alapon nem léteztek a háborúra nézve. Semlegesnek nevezték őket,

ami egyértelmű azzal, hogy úgy a német mint a britt csábításoknak ellenálljanak.

De a németek a prakszisban azonnal rájöttek (amit teóriában már régen tudtak), hogy a háborút csak úgy nyerhetik meg, ha a lehető leggyorsabban Parisba jutnak. A legrövidebb út Belgiumon át vezetett, melyet időközben vagy a győzelemhez vezető hídnak, vagy súlyos akadálnak a siker útjában kellett tekinteni, de semmiesetre sem semlegesnek.

A Belgiumon való azonnali átvonulást követelték és fizetést és teljes kárpótlást ajánlottak fel érte. Belgium visszautasította az ajánlatot és ezzel belépett a háborúba az entente oldalán. Ha az ajánlatot elfogadta volna, az is a háborúba való részvéteiét jelentette volna Németország mellett. Ebben az esetben természetesen a semlegesség fikciója elesett. A dilemma nem jött váratlanul, sőt egész pontosan előrelátható volt, hiszen mint tudjuk, Belgium szerződést is kötött, melynek értelmében a német átvonulás esetén ellentállást kell tanúsítania. Ez a megegyezés csak akkor került napfényre, mikor a németek megszállták Brüsszelt. Időközben azonban az entente körében szörnyű erkölcsi felháborodás tört ki a semlegesség és az 1839-iki jótállási szerződés megsértése miatt, melyet negyven év előtt a német kancellár, valamint Gladstone is csak értéktelen papirosnak tekintett. De Németországot magát is annyira megzavarta ez

s semlegességi fikció, hogy beismerte állítólagos bűnét, ahelyett, hogy az esetet a való megvilágításba helyezte volna. A semlegességet nem „sértették meg”; egy nemlétező dolgot nem lehet megsérteni. Egy fikcióit egyszerűen ad absurdum vezetnek — ez az egész.

Amennyire, mint nem hivatalos személynek, módomban állt, megpróbáltam az országot visszatartani a túlságos morális felháborodástól, mert igen valószínűtlen volt, hogy mi is végig tudjuk vinni a háborút valamely semlegesség megsértése nélkül. De az angol nem képes annak a nemzeti szenvedélynek ellentállni, hogy idegen népeknek ne tartson erkölcsi prédikációt, jobban szereti a legjelentéktelenebb alkalmat, ami erkölcsi fölényre jogosít a legkomolyabb esetnél), ami tisztességes kimagyarázással megoldható. Valósággal kéjelegünk afölött a népség felett való fölényünkben, amely papírrongyokat tép szét (persze a mi papírkosarunk nemkevésbé van tele) és a szent semlegességet megsérti. Később viszont úgy találtuk, hogy a déli hadjáratunk sikeres keresztülviteléhez egy pár görög sziget megszállása és csapatok Görögországba való szállítása szükséges. Majd kiderült az is (és ez igen fontos kérdés a jövő népszövetség szempontjából), hogy az acéltermelésünk egy bizonyos nyersanyag előállításától függ, melyet eddig Németországból kaptunk, melyet azonban most Euböából kell beszerezniünk E nehéz

helyzetben Bethmann úr aggodalmaskodása nélkül rövidesen túltettük magunkat. Rövidesen megszálltuk a szigeteket Euböával együtt és azután megkérdeztük a görög királytól, hogy nem volna-e hajlandó az esetet úgy rendbe hozni, hogy az entente oldalán belépne a háborúba. Azt felelte (egy amerikai interviewre), hogy nem kíván olyan hatalom oldalán harcolni, amelyik rendszerint harmincöt-ezer embert küld oda, ahol kétszázezerre volna szükség. Ez a mondása a trónjába kerül. Mi leközlöttük az interviewt az említett megjegyzés nélkül, Konstantin királyt kiűztük az országból, a fiát ültettük a helyére és otthonosan berendezkedtünk Görögországban, A görögök Belgium példáján okulva, megelégedtek azzal, hogy papíron protestáltak. A németek rémuralommal büntették az országot, mely betörésüknek ellentállt; és Görögország mögött nem álltak nagyhatalmak, mint Belgium mögött, kik ellentállásra kényszerítették volna.

Ez az erőszakos, eljárás elkerülhetetlen volt. Minden morális kritika fölösleges. Görögország épp úgy hadat üzenhetett volna nekünk, mint ahogy a követelésünket elutasította; de mindeneseire épp oly kevésbé m arad hatott teljesen semleges, mint ahogy nem tudóit? levegőbe elmenekülni, vagy a Földközi tengert a bolgár határig kitolni. De a darab papírosról és a szent semlegességről szóló

éretlen beszédek ez eljárásuk tárgytalanok. El kell végre ejtenünk ezt a fikciót és komolyan kell foglalkoznunk a népek és az emberiség fogai, között felmerülő vitás kérdésekkel. Milyen nemzetközi jogai lehetnek egy népnek egy másikkal szemben? Ha egy állam kényszerítheti a másikat, hogy a magnezitkészletét megossza vele, akkor ez utóbbi miért nem kényszerítheti azt, hogy viszont a széntermeléséből adjon neki megfelelő részt. Bebizonyult, hogy a népszövetségre okvetlen szükségünk van, nemcsak hogy ez a borzalmas mézárulás meg ne ismétlődhessen, hanem egyszerűen a civilizáció fejlődése következtében, amely már túlhaladta az államhatárokat és a szuverén jogok felett éppúgy napirendre tért, mint a régi római családfő autokráciája és zsarnoksága felett.

Amilyen nevetséges volna, ha Anglia vagy Németország az ellenséges hadsereg benyomulását egy tilalomtáblával akarná megállítani: „Ebbe az országba belépni szigorú büntetés terhe alatt tilos”, — éppoly gyerekes volna a szándék a békés bejövélének hasonló eszközökkel való megakadályozására. Egész halom új kérdés vár feleletre. Megtilthatja-e az angol a németnek, hogy Angliában partraszálljon, vagy a német az angolnak, hogy az országába betegye a lábát? Megtilthatja-e néhány ember, aki az óriási ausztráliai kontinens egyik sarkában él, egy sárgának, akinek túlnépes

országából ki kellett vándorolnia, hogy ezen a földrészen letelepedjék? Lehetnek-e a kínainak jogai Kaliforniában, vagy az indiainak a Fokföldön? Ha az egyesnek van elismert Joga, érvényes-e ugyanaz a nemzetre és a hadseregre is? Képzeld el, hogy e kérdéseket azok oldják majd meg, akik még ma is azt ordítják: „Minden idegent kövezzetek meg!”

Talán Parisban nem is intézik el véglegesen ezeket a kérdéseket, esetleg szoba sem kerülnek. De ha a konferencia tagjai nincsenek tisztában azzal, hogy e kérdéseket meg kell oldani, sőt, hogy igen sürgősen kell megoldani, akkor a jövőendő rendszabályaik Igen keveset fognak érni. E percben mindenesetre el kell kerülni azt hogy a régi hibába essenek és a nagyhatalmak között ütköző államokat létesítsenek és semlegesítsék azokat. Ezt különben a tények iróniájának kel! lehetlenné tennie. Ha a tanácskozás valamely alkalommal a semlegesség megsértésének morális vitájára fordul, rögtön emlékeznie kell a konferenciának, hogy e fikciói az entente épp oly kevésbé respektálta mint a németek. És ha kisebb népek (például az írek) belga és görög mintára függetlenséget kívánnának, haladék nélkül meg kell őket kérdezni, hogy vájjon sokat ért-e a függetlenség a háborúban és hogy kölcsönös függés nem biztosít-e nekik több szabadságot mint a talmi füg-

getlenség. Mindent összevetve a konferencián a nemzeti frázisok nagyon le fognak jární. Mert a konferencia nemzetközi és nemzeti frázisnak a nemzeti határokon túl nincs kurzusa.

Ez volna körülbelül minden, amit e tárgyról mondhatok. A konferencia napi eseményeit az újságíróknak kell megírniok, akik közvetlen adják le a történetet. Én csak kézenfekvő föltevésekről írhatok, amelyekhez azonban olyan következmények fűződnek, melyek egyáltalán nem kézenfekvők, de azért nagyon is reálisak. Ezek a következmények vagy uralni fogják a konferencia határozatait, vagy (ha figyelmen kívül hagyják őket) később ad absurdum vezetni. Szándékosan fejtettem ki bőven és kimerítően a dolgokat, mert a rövidség komplikált kérdéseknél az összetett igazságot egyszerű tévedéssé változtatja. A háború elején a németek lázadást akartak szítani Marokkóban a franciák ellen és egy igen választékos arab nyelvvezetű röpiratot terjesztettek. Ebben az állt, hogy én egy nagy próféta vagyok és hogy egy amerikai szenátornak azt mondtam, hogy a belga semlegesség megsértése csupán háborús esemény, de nem a háború oka volt. Nem tudtam a német okoskodást követni, mely azon a hiten alapult, hogy egy arab seik fegyverhez nyúlna csak azért, mert egy hiteden kutya egy másik hitetlen kutyával olyan dolgokról beszélt, mely Marokkóban

senkit sem érdekel és meg sem értik. De a németek azt hitték, hogy az araboknak Belgium fontos és pénzt költöttek a röpiratra. Erre eljött hozzám kitűnő kollégám E. A. W. Mason, ki hadiszolgálatban állott és az volt az elfoglaltságai hogy a németeket a földközi tengeren vagy más hasonló vidéken kijátssza és felhívott, hogy adjak le egy világos és erélyes nyilatkozatot, hogy Shaw, a nagy rabbi, nem németbarát. Mivel magam is jártam arabok között és beszélgettem seikekkel és marabukkal, nehézség nélkül meg tudtam győzni Masoht arról, hogy a berbereknél a szófukarság nem erény. Én nem vagyok az az ember, aki elszalasztja az alkalmat egy jó hosszú prédikációra, különösen, ha nagy prófétának nevezik ki. Mason és én nem hiába voltunk írók. A biblia stílusát az Ezeregy éjszakával fűszereztük és egy prófétai jóslást szerkesztettünk, amely remélem mint a Korán egyik pótféjezete örökös helyet fog elfoglalni az arab irodalomban. Nyomban lefordították és elterjesztették. Az arabok fel sem vették. Pedig erről az írásról mindent lehetett állítani, csak azt nem, hogy rövid volt.

Ha a téma kifejtésénél nem is jó a rövidség, mindenesetre helyes a végén tömören összefoglalni a lényegét. Így áttekintést nyerünk az elért végeredmények fölött. Összefoglalom tehát:

1. Ami a szellemi kezdeményezést és a hábo-

rús előkészületeket illeti, a békekonferencián minden pari ugyanazon a morális fokon áll. Mindnyájan többé-kevésbé tudatosan az önfenntartás ösztönére hallgattak és ezt katonai hatalommal kellett megvalósítana, mert nemzetek fölötti törvény nem volt.

2. A háborút a blokád döntötte el, amely egyszersem mind bebizonyította, hogy Anglia hatalmi eszközei mások kiéheztetésére és elpusztítására minden más államét messze felülmúlják.

3. Franciaország Clemenceau nyilatkozatai révén akceptálta ezt a tényállást. Ellenben Mr. Daniels és az Egyesült Államok admirálisai a leghatározottabban kijelentették, hogy az Uniónak olyan flottát kell építenie, mely minden más flottával felveheti a versenyt, ha ugyan a népszövetség nem változtat a helyzeten.

4. Mivel az első lépés a jelenlegi háború felé Németországnak ugyan ügyes elhatározása volt, így ez a kijelentés az első lépés a legközelebbi háborúhoz, ha a népszövetség meg nem valósul.

5. A népszövetségnek olyan államok egyesüléséből kell életre kelnie, amelyeknek szilárd, felelős és modern értelemben demokratikus kormánya van. A diplomatikai államszövetségektől annyiban különböztek, hogy közös, nemzet feletti törvénye és törvényszék van. Látszólag a mai szövetség lehetne egy ilyen egyesülésnek a magva. Már ma így kell

beállítania magát és a morális felelősség nagy részét vállalnia.

6. Köztársaságok, mint például az Egyesült Államok minden további nélkül tagjai lehetnek a népszövetségnek, míg a monarchiának előbb bizonyítékot kell szolgáltatni, hogy kormányaik tényleg a népnek felelősek-e? A népszövetség nem fog egy bizonyos államformát követelni, vagy egy nemzettől az önrendelkezés jogát megvonni, de a pusztá létezése és a kikötések, melyektől a felvétel függ, hathatósan támogatni fogják a köztársasági államformát és a felelős kormányokat és az autokrácia ellen fognak hatni.

7. Németország csak akkor lehet tagja a népszövetségnek, ha a kifejtetteknek megfelelő felelős kormánya lesz; de a szövetség nem hozhat döntő határozatot az európai béke fenntartása érdekében, míg Németország fel nincs véve kötelékébe.

8. Németország felvételéig Olasz- és Franciaországnak lesz döntő befolyása a szövetségben. Mivel ennek okvetlenül közeledésre kell vezetni az angolszász szövetségesek és Németország között, végtelen fontos, hogy a németek ellen indított gyűlölködési hadjárat — mely megtette a kötelességét — Angliában és Amerikában megszűnjek.

9. A leszerelés (a védkötelezettség névleges megszüntetését is beleértve) a szárazföldi nádseregénél lehetséges, de igen megbízhatatlan. A

tengerészeti és a légi felszereléseket ki kell egyenlíteni és a népszövetség ellenőrzése alá helyezni. Robbanó anyagoknak és tűzértségnek fenyegető mennyiségben való előállítását és a tengeralattjáróknak torpedócsővel való felszerelését egy nemzetek feletti törvényben kell megtiltani. De a népszövetség a háborút fizikailag meg nem akadályozhatja és ezt nem is kell megkísérelni.

10. Semlegesség sem háborúban sem békében nem létezett és nem is fog létezni. A belgiumi eset mérvadóbb erre a konklúzióra nézve, mint a braziliai. Hogy egy nemzet mennyire korlátozhatja az általános nemzetközi jogrendet, vagy milyen fokban monopolizálhat egy természeti produktumot, ezek a legnehezebb és legsürgősebb kérdések, melyeket a népszövetségnek nemzetek fölötti törvénnyel meg kell oldania.

11. A pártpolitikának és a hatalmi egyensúly alapján álló diplomáciának a befolyása talán arra fog vezetni a békekonferencián, hogy a mostani háborús európai államok reakciós szövetségre fognak lépni az amerikai ellenzékkel az amerikai demokratikus kormány és az európai ellenzékkel szemben. Ez utóbbiak parlamenti gyöngesége mellett Mr. Wilsonnak, aki mint nagy ember küzd a nagy célért, alapjába véve erkölcsi és szellemi fölényre kell támaszkodnia anélkül, hogy bármilyen választási eredménnyel is törődne. Fontos azon-

ban, hogy Amerika helyesen fogja fel a szituációt, nehogy az elnöke annak a prófétának a helyzetébe kerüljön, akit a saját hazájában semmibe sem vesznek Európára óriási benyomást tett példaadó magaviseletével háborúban és békében.-

Mi oly kevéssé szoktuk meg Civilizált szomszédnépekkel háborút viselni, hogy a legtöbbször közülünk sejtelve sem volt, hogy ilyen esetben, mint kell viselkedni. Nem csak az átlagpogár, de újságírók és politikusok is, sőt egyes esetben az igazi katonák is öreg hibákat követtek el. Ahelyett, hogy esti öltözéket vettünk volna fel és szalonképes magaviseletet igyekeztünk volna tanúsítani, felgyúrtuk az ingünk ujját és szitkozódunk. Az ellenség minden állítását gorombán meghazudoltuk, anélkül, hogy eszünkbe jutott volna azok valóságát megvizsgálni és így nemcsak azt az előnyt játszottuk el hogy ezek közül az állítások közül nagyon sok egyenesen kedvező volt ránk nézve, de minden ok és haszon nélkül kitéttük magunkat annak, hogy sohasem volt igazunk. Szenvedélyesen állást foglaltunk olyan újságcikkek igaz volta mellett, amelyekben az első pillantásra meglátszott a közönséges hazugság. Még sokkal többet vétkeztünk jól megfontolt agyonhallgatással, mint a legvadabb állításokkal. Szóval — épp olyan együgyűen viselkedtünk, mint egy velem szomszédos kis vidéki város fiatalsága, amely s pálya-

udvarhoz vonul, ahol éppen német hadifoglyokat szállítottak ki és arra a kérdésre, hogy mit akarnak, azt felelték: „A németeket leköpni! Azokat pedig, akik azt mondták nekik, hogy ez neveletlenség és hazaküldték őket, egyes felnőtt emberek nyomban azzal vádolták meg, hogy németbarátok.

De a legszomorúbb az, hogy mindezt nemcsak azok ellen a szerencsétlen németek ellen követtük el, akik az országban voltak, hanem mindazok ellen a honfitársaink ellen is, akik a keresztényi emberbarátság, végy csak a normális tisztesség tanújelét adták. Most már szinte hihetetlennek tetszik, hogy a Caton-College rektorát a leggyalázatosabb módon kitették hivatalából, mert azt fejtegette, hogy a mi uralmunk Gibraltárban egészen hasonló a németeknek a kieli csatorna felett gyakorolt jogaihoz és hogy a yorki érseket megfosztották volna főpapi méltóságától, ha lehetett volna, mert a császárról úgy emlékezett meg, mint egy gentleman a másikról, akinek a vendégszeretetét élvezte a jobb időkben. Természetesen felhozhatnék hasonló eseteket a szövetséges és ellenséges országokban is; de a saját bűneiket ismerjék be ők maguk.

Melyek hát a keresztényi humanitás törvényei, amelyeket követnünk kell?

Először és mindenekelőtt: az a katona, aki ellenfelét személyes okból öli meg: gyilkos! Akár

csak pusztá gyűlölet az ok, akár egy pár jobb csizma utáni vágy, akár egy kellemetlen örökös-től, vagy egy szerelmes vetélytárstól akar megszabadulni, — semmiesetre sem menthető a gyilkosság azzal, hogy az áldozat, katonai értelemben véve, ellenség volt. A katona, aki személyes okokból öl, a bíró, aki személyes okokból elítéli, a pap, aki személyes okokból megtagadja a bűnbocsánatot — egyaránt bűnösök. Ha ez nem így volna, akkor minden katonának meg kellene ölnie ellenfelét, ha legyőzte, vagy elfogta. A valóságban azonban szent kötelessége a sebeit bekötni, ápolni, ételmet, szállást és ruhát adni neki, ha már hatalmába kerítette. Ez a különbség és pedig az egyedüli különbség a civilizált katona és egy indiai harcos, vagy egy vad tengeri kalóz közt.

Ugyanazok a kötelességei a nem harcolónak, mint a harcolónak. A háború rettenetes, még ha ideálisan viselik is; ha aztán minden emberi érzés megszűnik, ha az embereknek nemcsak megengedik, de kötelességévé is teszik, hogy a háború tartama alatt otthon és a harcmezőn állati tulajdonságokat szokjanak meg, akkor háború és emberi társadalom teljesen összeférhetetlen és valósággá válik dr. Johnson híres definíciója: „A hazafiság a gazember utolsó menedéke.” Ezt a meggyőző-dést polgáraink legtöbbjébe katonáinknak keil átplántálniuk, Ők tudják, hogy a verekedésben,

ha az ellenfél már a földön fekszik, nem szabad még belé is rúgni és hogy ha kivívták a győzelmet, az ellenségtől nem szabad megtagadni a kézszorítást. De a polgárok nem restelik a nemeibe, mikor már a földön fekszik, belerúgni, vagy kijelenteni, hogy amíg élnek, többé egy némettel sem fognak kezét.

Nagyobbrészt mindez azon az ártatlan korlátozáson alapszik, amely nem képes felfogni, hogy mi a háború? A lapokban a jámbor polgár vég nélküli sorozatát olvassa a dicsőséges haditényeknek, melyeket vakmerő, kedélyes, bátor és vidám britt katonák hajtanak végre, kiknek egyedüli gyöngéje a kissé komikus jargonban, a szórakozási hajlamban és a népdalparódiák éneklésében nyilvánul. És ezek mellett olvas egy másik vég nélküli sorozatot közönséges, piszkos, kegyetlen és gyáva bűnökről, különféle ellenséges nemzetiségű emberek bűneit, akiket általánosan a „hun” jelzővel foglalnak össze. A legtöbben észre sem veszik, hogy a német lapok ugyanígy állítják szembe a britt hunokat a német hősökkel. Mindkettő éppoly kevéssé felel meg a valóságnak, mint az a szándékos csel, amelylyel Sir Douglas Haig a német hadvezérek előtt főtámadásának centrumát leplezte. Ez a csel, melylyel ellenségeit félrevezette, gyerekjáték ahhoz az állandó csaláshoz, meilylyel a saját együgyű, a háborúhoz mitsem értő

és a keresztényi emberiségről még kevesebbet sejtő polgárainkat az orruknál fogva vezették. A katonákat is meg kell csalni, mert nem mind-egyik hős. Azokkal szemben, akik a Viktória-keresztet megkapták (vagy legalább megszolgálták), sokkal nagyobb számban vannak, akiket a megadástól csak azokkal a rémregényekkel lehet visszatartani, melyek arról szólnak, hogy az ellenség milyen szörnyen bánik a hadifoglyokkal.

De ha erre a csalásra, mint hadicselre, szükség is volt, — most, mikor a háborúnak vége van, esztelenség volna tovább folytatni. Ha Sir Douglas Haig most egy északsarki expedíciót szerez, bizonyára nem azért teszi, hogy a németeknek megmutassa, hogy jövő nyáron nem áll készen Amiens védelmére. Egyetlen britt gyalogos sincs ma kitéve a kísértésnek, bármennyire megunta is a háborút, hogy a németekhez átpártoljon és így a gránát-éső elől megmeneküljön. Ma már ez az egész erőltetett csalás és szándékos uszítás nem más mint közönséges britt; csak esztelenség és elkese-redettséggel származik belőle, éppen abban az időben, mikor semmi sem olyan sürgős és fontos, mint okosság és egyetértés. Aki nem bolond, annak mielőbb be kell látnia azt, amit el nem vakult emberek már régen tudnak: hogy Európa erkölcsi helyreállítása sokkal fontosabb, mint az anyagi rendezés. Az elpusztított városok tulajdonképpen

megérték a pusztulásra; remélhetőleg mielőbb új, jobban és egészségesebben felépített városok fognak állni a helyükön, tele boldogabb néppel.

Ha annyira fontos, tudunk olyan templomokat építeni, vagy még szebbeket is, mint a középkorban, színes ablakkal és más ilyen dolgokkal. De az emberi lélek megmérgezése gyűlölettel, az emberi szellem elhomályosítása hazugsággal, az emberi érzés elvakítása tömeggyilkossággal, pusztítással és éhínséggel — mindez olyan sebeket üt, melyek még sokáig gennyeznek és gyűlnek, mikor az ágyuk torka már régen elnémult. Csak az örültek, akik a háborúban befolyáshoz futottak (mert a békében nem kaphattak szerepet), nem akarják az indulatokat elszunnyadni hagyni, mert módjukban van a seregek visszatérte után is a gyűlölség eszközével ébren tartani. A bosszúra szomjazók megnyugtatóására csak a következő szám adatokra utalok:

igazán meg lehetünk elégedve a bosszúval, amit a németeken álltunk gonosztetteikért. Elhintve a háború közvetlen áldozataitól, kiknek száma elretentő, a blokádunkkal Németországban 763,000 embert pusztítottunk el; a táplálkozás elégtelenségén mentek tönkre, ami egy udvarias elnevezése az éhhalálnak. 1917-ben, hála a mi beavatkozásunknak, a polgári lakosság halálozási anyszáma 32 százalékkal emelkedett az 1913-i

állapothoz képest és 1918-ban 37 százalékkal. A spanyol járvány áldozatai ebbe nincsenek beleszámítva. 1917-ben több mint 50,000 gyermek halt meg 15 éven alul és 15,000 leány és asszony 30 éven alul. Ezek csak a halálesetek számadatai; hogy mi van az éleiben maradtakkal, azt el lehet képzelni. És ez a folyamat még nem fejeződött be, hanem bizonyos mértékben folytatódott tovább a blokád megszüntetéséig. Kívánhat-e bármely angol még súlyosabb bosszút? Találhat-e Mr. Havelock Wilson egyetlen matrózt is (még ha ötször is megtorpedózták a hajókat, amelyeken szolgált) vagy egy matróz özvegyét, akinek a gyűlölete nem olvad fel szájalomban és borzalomban, ha ezekről a hekatombákról hall? Milyen nevetségesen kicsi és jelentéktelen dolgok a mi szenvedéseink az internáltságban, vagy számkivetésben ezzel a borzalmas csapással szemben, melylyel Európa szívére sújtottunk le, annak az Európának, melyet győztes és legyőzött egyaránt anyjának nevez. A tengeralattjáró háború csak kétségbeesett kísérlet volt e csapás visszaadására. A kísérlet kudarcot vallott; de milyen jogon állunk morális pózba mi, akiknek ez a csapás sikerült és hogy követelhetjük azoknak a további megbüntetését, aki a gyalázatos kiéheztetési versenyben a rövidebbel húzták?! Mi magunk, a győzők is, keményen bűnhődünk — és pedig nemcsak a saját veszteségeinkben, de a

németekében is. Mert minden német katona, akit mi megöltünk és minden német gyermek, aki a blokád következtében rachitissal jön a világra, épp oly veszteség a mi számunkra, mint a németektől megölt ellenséges polgár, vagy katona az ő számukra. „Az egyedüli létező gazdagság az élő ember”, — mondja Ruszkin; és mi mindnyájan, németek és szövetségesek, a jövő években szűkös életet fogunk élni, mert annyi embert megöltünk és annyit fosztottunk meg munkaképességétől. És ezért gyógyítottak meg a németek annyi ellenséges sebesültet, aki a kezükbe került és ezért tettük mi is ugyanazt. Ez az álláspont volt az oka annak is, hogy a németek az angol foglyok részére küldött élelmiszercsomagokat olyan kínos lelkiismeretességgel átadták nekik, holott ők maguk annyit nélkülöztek, úgy hogy végül a foglyok voltak a tábor valódi urai, mert nekik volt zsírjuk. Korlátolt emberek, akik ilyesmit nem tudnak fel-fogni, a foglyokat kifosztották volna és a sebesültet ott hagyták volna pusztulni a harcmezőn, vagy mindjárt leölték volna őket.

Néhány további adatot bocsájtok azok rendelkezésére, akik a „kegyetlenkedési propagandától” az örjöngésig hagyták magukat lázítani. (Ez a propaganda már a háború alatt is piszkos dolog volt; most pedig egyenesen gázság.) Természetesen történtek kegyetlenkedések. A fele, a negyed-

része sem került nyilvánosságra azoknak a gonosz tetteknek, amiket bűnösen terhelt egyének elkövettek. Ha az újságok összes rémhíreit elhisszük, azokat is, melyek tisztán magukon viselik a hazugság bélyegét és a számot tízzel megszorozzuk, még mindig nem kaptuk meg a katonai büntényeknek azt a számát, amelyet minden statisztikus teljes bizonyossággal megállapíthat anélkül, hogy egyetlen hadbíró megkérdezett vagy a szenzációs német kegyetlenségekről csak egy szót is olvasott volna, Háború előtt átlag ötven angol közül egy köveit el kihágást. Súlyos vétség miatt minden nyolcszázból egy került törvény elé. Súlyos bűncselekmény pedig átlag 3077 férfiből egyre esik. A két első esetben igen sok a nőkön elkövetett erőszak és bántalmazás. Az utolsó olyan kegyetlenkedéseket foglal magában, melyek sokkal borzalmasabbak, semhogy le lehetne írni őket és melyeknek egy részét a bűnös a saját gyermekein követte el. Ha ezekre a számokra és börtönökre, rendőrségre, esküdtszékre, akasztófára gondolunk, i melyek valószínűleg nem léteznének, ha nem volna rájuk okvetlen szükség, akkor az angolt nem szabad úgy beállítanunk, mintha gyávaságra és brutálitásra képtelen volna ellentétben a némettel, aki kizárólag gyáva és brutális tud lenni, Az a valóság, hogy úgy a németek, mint az entente az átlagos morális érzékű férfiak milliói mellett a leg-

kitanultabb gazemberek ezreit is belevonták a hadseregbe. És amit ezek a terheit emberek műveltek a háborúban, amely a legjobb alkalmakat szolgáltatta nekik, azt nem lehet többé jóvá tenni és így legjobb meg sem említeni. Még a háborúellenes propaganda számára is céltalanok ezek a reminiszcenciák. A született gonosztevők békében még veszélyesebbek, mert nem állanak szigorú katonai fegyelem alatt, A német katonai rendőrség német katonák gonosztetteiről olyan eseteket tudna mesélni, amelyet a legnagyobb fantáziájú angol riporter sem képes kitalálni; de van-e, aki azt hiszi, hogy a francia, angol vagy olasz katonai rendőrség szűkölködik hasonló esetekben? A közelmúltban egy hír jelent meg a lapokban, amely szerint a Franciaországban levő amerikai katonai rendőrséget át kellett szervezni, mert magában a Szajna-kerületben — a számtalan véres verekedésekről nem is szólva — harmincnégy gyilkosságot követtek el az amerikai katonák. Ha egy legmagasabb tiszteletben álló és civilizált állam féktelen tagjai ilyet tesznek barátaik és szövetségeseik országában, elképzelhető, hogy ugyancsak mint viselkednek ellenségeikkel szemben, ha megvadulnak. Legokosabb, ha ezen dolgokat teljesen kitöröljük emlékezetünkől; gyermekeink ne is halljanak soha róla. És ha a diplomaták most mégis visszatérnek rá, a békekonferencia

munkáját bizonynyal nem fogja megkönnyíteni.

Még valamit fel kell hozni a háborús uszítás vad módjai ellen, mely a fosztogatással és lázadással áll egy fokon, ha hazaszeretet alakjában öltözik is. Nem beszélek tovább a szellemi uszításról sem, amelyben, sajnos, írók és egyetemi tanárok is részt vettek. Ezekről pedig: több belátást lehetett volna várni; ez különösen azért veszélyes, mert az utóhatása sokáig tart, A legtöbb bűnös most már szégyenli, amit tett és védelmükre csak azt lehet felhozni, hogy a háborús láz olyan betegség, amelynél nem lehet a delíriumért a beteget felelősségre vonni.

Az olvasó valószínűleg észrevette, hogy e könyv első részében több mentséget hoztam fel a háborús politika mellett, mint (tudomásom szerint) maguk a németek. Ezzel nem tettem többet, mint mikor egy angol katonaoorvos egy német katona csonttörését jobban meggyógyítja, mint egy német orvos képes lett volna. Az orvos persze ugyanúgy kezeli az angol beteget is, viszont hasonló pártatlansággal szóltam az angol háborús politikáról is. Természetesen tudom, hogy az angol közönség sokkal szentimentálisabb és népszerűbb írásokat kap; de ezek valótlank és ha a békekonferencián előhoznák, csak az ellenség húzhatja hasznot belőle a könnyű és világos cáfolatokkal A tehet-

séges védő, aki biztos a dolgában, az ellenfele ügyét mindig annak kedvező világításban fogja tekinteni és főleg minden olyan állítást kerülni fog, ami nem tarthatja magát, nehogy a saját pozícióját gyöngítse. A mi esetünkben az az állítás, hogy Belgium semleges volt-e vagy az lehetett volna, tarthatatlan. Tarthatatlan továbbá az az állítás, hogy Németország támadása Franciaország ellen ötletszerű és nem provokált volt, valamint az is, hogy a központi hatalmak úgynevezett bekerítése egy angol-francia-orosz szövetség által csak német kitalálás lenne. Ha az utóbbi fennállana, akkor Anglia igen szánalomraméltó szerepet játszott volna; úgy állana itt, mint egy könnyeimé, tehetetlen fajankó, aki csak különleges, meg nem érdemelt szerencse és a tizenkettedik órában érkezett amerikai segítség juttatott a győzelemhez. Ez így igen hasonlít a mi háborús melodramáinkban szereplő britt tengerésztiszt alakjához és az efeyögyfi embereknek rokonszenvesebb ezáltal, mint az igazság. Ha Angliát ilyen együgyűek kormányoznák, úgy a Buckingham-palotában ma a Kaiser ülne és a porosz gárdisták leütnék az angolok fejéről a kalapot, ha nem köszöntenek őket előre. Különben olyan emberek számára, kik nem bírják el az igazságot és még mindig melodramák után vágyakoznak, van elég újság, mely a kedvük szerint ír. De nehogy azt reméljék, hogy

megtalálják számításukat a békekonferencián! A versailksi óraterem nem az igazság csarnoka ugyan, de viszont nem alkalmas a népszerű hazafiasság számára sem. Mivel mindegyik nemzet delegációjának más a hazája és mindenik hazája olyan morális követeléseket támaszt, melyek a másikkal teljesen megegyezhetetlenek, legjobban a hazafias követeléseket félretenni, még mielőtt a kölcsönös kimagyarázások megkezdődhetnének — kivéve akkor, ha a kimagyarázásnak az a formája következhetné, melynek leghathatósabb elintézése széklábackkal és revolverrel történik.

Joggal kérdezhetnék tőlem, hogy észszerű volt-e ennyi igazi politikához egyáltalán nem értő együgyű ember előtt a macskát a zsákból kiugratni. Nem lett volna-e okosabb a tömegei abban a boldogító hitében meghagyni, hogy a háború tényleg melodráma volt és ők voltak ennek a hősei, viszont a tényleges politikát szépen a diplomátákra bízni?

A kérdés igen jogos; de van rá néhány határozott válaszom, attól eltekintve, hogy az én Írásaimat együgyű emberek egyáltalán nem olvassák. A válaszok közül egy-kettőt majd itt felhozok. Feltéve, hogy nem fontos, hogy a brit választó pontosan értesüljön a kormánya tetteiről (ami különben tisztára az oligarchiához vezet), úgy igen

fontos, hogy a németek, kik között sok olvasóm van, alaposan felismerjék, ami most velük történt és hogy a világ is megtudja. Anglia most a világ leghatalmasabb állama; de politikai nézetei még ugyanazok, mint abban az időben, mikor még kis sziget volt. Egymás közölt és egymástól elviseljük az uralkodást és elnyomatást; de más államnak nem engedjük meg, hogy fölöttünk uralkodjék vagy akár csak hogy az ehhez szükséges eszközöket megszerezze. Ha valamely állam olyan háborús felszerelést eszközöl, mely erre vezethetne, kényszerítjük, hogy velünk megmérkőzzék. 1066 óta nem győztek ie bennünket egyszer sem az ilyen mérkőzésekben. A sikereket nem különös szerencsének, nem is az angol nép természet-feletti tehetségének köszönhetjük, hanem egyszerűen annak a ténynek, hogy nem az egyedüliek vagyunk, akik egy fejlődő hegemoniának mindenkor útját álljuk, és ennél fogva mindig össze tudunk hozni egy hatalmas szövetséget az ellen, aki erre törekszik. Elég gazdagok is vagyunk ahhoz, hogy szövetségeseinket pénzzel és hadsereggel támogassuk. A mi legyőzetésünkre majd csak akkor kerül a sor, fia a mi magatartásunk az angol hegemoniával fogja a világot veszélyeztetni. Akkor Amerika, vagy valamelyik más nagyhatalom össze fog hozni egy oly koalíciót ellenünk, melynek győzelme felettünk épp oly biztos lesz, mint a

mienk volt XIV. Lajos, Napoleon és a császár felett.

A hegemonia gondolata tehát lehetetlen és ennék csak pusztá kísérlete is elkerülhetetlenül végletekig fokozott fegyverkezési versenyre és végül ismét háborúra vezet. Ez ugyan eddig nem volt kifogás. Még ma is vannak a háborúnak védői: a hivatásos katonák, egy tévesen magyarázott természettudományi fejlődési ten hívei és a hadseregszállítók. Varinak a háborúnak még csöndes tisztelői is, akik Nagy Katalin nyomán azt tartják, hogy a lázongó proletárokat egy kis szórakoztató háborúval el lehet vonni a lázongás okaitól, a nyomorúságuktól. Nekünk, többieknek, viszont egy emberöltőre elég volt a háborúból és a békekonferencia legszentebb kötelességének tartjuk a gondoskodást, hogy az erőszak helyébe a jog kerüljön. Azért kell minden álarcot levetni, minden tetteítésnek eltűnnie és a diplomáciai játékból minden hamis kártyát kidobni.

Ha a nemzetek fölötti egyeduralmat talán meg lehet szüntetni, mert állandó megvalósítása lehetetlennek bizonyult, úgy még mindig fennmarad a népek közötti osztályuralmi harc lehetősége. A belső háború, egy eszméért való háború, az az egyetlen elismerést érdemlő, eután is lehetséges lesz és mivel eszméket nem lehet országhatárokkal feltartóztatni, végeredményben az ilyen bçisê háborúknál a világ keresztesháborúja fej-

lódhatik ki, A hatalmi egyensúly háborújának melodramai beállítása azt a nézetet váltotta ki az emberekből, hogy igazságért és szabadságért csak fegyverrel a kézben kell harcolni. Ez nagy veszélyt jelent.

Sok mindent, amit mostanában a „hunok” ellen mondtak, sokkal világosabban és érthetőbben lehet a kapitalisták ellen felhozni. Ma Európa minden második utcájában olyan emberek laknak, akik jól megtanulták, hogy lehet ellenségeiktől legkönnyebben megszabadulni úgy, hogy a szuronyt a mellébe dőfik vagy kézigránátot vágnak elébe és mindkét módszert eleget gyakorolták parancszo-ra hosszú évekig. míg ezek a gránátobók a lövészárookban álltak szemben a németekkel, az egyszerű észszerűség törvénye alapján dicsérni kellett művészetüket. De ma, mikor a saját hazájuk uralkodó osztályával állanak szemben, akkor ugyanezt tenni a legnagyobb örültség volna. Tegyük végre félre a háborús harsonákat és zengjünk békehimnuszt. Az nem baj, hogy a legnemesebb és a legmagasztosabb himnuszokat (a Messiás, Varázsfuvola, a kilencedik szimfónia, Parsifal), olyan notórikus hunok komponálták, mint Handel, Mozart, Beethoven és Wagner. A vén oroszán győzedelmesen áll a hegytetőn. De a hegy csúcsa egyidejűleg a mélység pereme.